

Favoritism in football from the referee's perspective

Hakemlerin gözünden futbolda kayırmacılık¹

İrem Kavasoglu²

İ. Fatih Yenal³

Abstract

The purpose of this research is to examine the favoritism in the football. In this context, the reasons, sizes and types of favoritism have been revealed in the football. It also referred to the results of favoritism in the development of football and ways for reducing favoritism. The qualitative research was chosen for this research. Individual in-depth interview were used to collect data. The participants of the study consisted of twelve (old) referees. Individual interviews were held with these participants. Data were collected by individual interviews and analysed by content analysis. According to the findings of the research, the culture of favoritism is prevailing in the football. The referees may show favoritism in many decisions in the competition; such as foul, throw in, offside, yellow and red cards, extra time and penalty decisions. The referee managers behave favourably in terms of referee appointments, class promotion, punishing and performance evaluations. There are types of favoritism in football such as nepotism, cronyism, citizenship and partisanship. In Turkish society, widespread favoritism based relationships and social values such as being in favor of the strongness are among the reasons for favorable practices in the football. Favoritism negatively affects the success of the referees' institution and prevents the institutionalization of football. To reduce favoritism based relationship football is

Özet

Bu araştırmanın amacı, futboldaki kayırmacı uygulamaları incelemektir. Bu bağlamda, futboldaki kayırmacılığın nedenleri, boyutları ve türleri ortaya konacaktır. Ayrıca kayırmacılığın futbolun gelişimi üzerindeki sonuçlarına ve kayırmacılığı azaltmanın yollarına değinilecektir. Nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılan araştırmanın verileri bireysel görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu on iki eski hakem oluşturmuştur. Bu katılımcılarla derinlemesine bireysel görüşme yapılmış, verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre futbolda kayırma kültürü hâkimdir. Hakemler faul, taç, ofsayt kararı, sarı ve kırmızı kart gösterme, uzatma süresi, penaltı kararı, gibi oyun içindeki pek çok kararla kayırmacı tutum sergileyebilmektedir. Hakem yöneticileri ise hakem atamaları, klasman yükselmeler, cezalandırma ve performans değerlendirme gibi boyutlarda kayırmacı tutum sergilemektedir. Futbolda kayırmacılığın, akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost kayırmacılığı (kronizm), hemşehricilik ve siyasi kayırmacılık (partizanlık) gibi türleri bulunmaktadır. Türk toplumunda kayırmacılık temelli ilişkilerin yaygın olması ve güçlüden yana olma gibi toplumsal değerler futboldaki kayırmacı pratiklerin nedenleri arasındadır. Kayırmacılık, futbolun ve hakemlik kurumunun başarısını olumsuz etkilemekte ve futbolun kurumsallaşmasını engellemektedir.

¹ This research was produced from the first author's doctoral thesis.

² Ph.D. Lecturer, Cukurova University, School of Physical Education and Sport, Department of Sport Management, kavasogluirem@gmail.com.

³ Asst. Prof., Gazi University, Faculty of Sport Science, Department of Sport Management, fyenal@gazi.edu.tr

necessary to adopt the principle of merit.

Futbolda kayırmacılık temelli ilişkileri azaltmak için liyakat ilkesinin benimsenmesi gerekmektedir.

Keywords: Favoritism; nepotism; cronyism; citizenship; partisanship; referee; football.

Anahtar Kelimeler: Kayırmacılık; nepotizm; kronizm; hemşehricilik; siyasi kayırmacılık; hakem; futbol.

[\(Extended English summary is at the end of this document\)](#)

1. Giriş

"Bir adamın var mı?" sorusu veya "adamın olacak" gibi ifadeler, Türkiye'de "adamı olmadan," sadece bireysel olarak ve liyakate dayanarak neredeyse hiç bir şeyin başaramayacağına dair olan kanaatin göstergesidir (Kurtoğlu, 2012). Bu kanaatin toplumsal düzlemdeki görünümünü ise kayırmacılık temelli ilişkiler oluşturmaktadır. Etik dışı bir davranış olarak karşımıza çıkan kayırmacılık (Aydoğan, 2009; Sayılı ve Kızıldağ, 2007) aynı zamanda evrensel bir ilişkiselliği tanımlar ve dünyanın bütün toplumlarında ve kültürlerinde kayırmacı ilişki ve taleplere rastlanır, bunu ilksel toplumlarda görebileceğimiz gibi en rasyonel şekillerde örgütlenmiş modern yapılar içerisinde de görebiliriz (İlhan ve Aytac, 2010: 61).

Bağların kullanımını ifade eden kayırmacılık (Loewe, Blume ve Speer, 2008) "adamı olmak" bağı kurulduktan sonra gelişen, çift taraflı ilişkiye dayanarak kişilere özel muamele yapılmasıdır (Kurtoğlu, 2012). Kayırmacılık, doğası itibariyle bir grup insanın aleyhindedir, nitekim kayırmacı uygulamalarda bir kısım insanlar ötelenirken diğerleri imtiyazlı konuma gelmektedir (Erdem, 2010: 1). Kayırmacılığın pek çok türü bulunmaktadır. Bu araştırmanın kavramsal çerçevesi, nepotizm, kronizm, hemşehri kayırmacılığı ve siyasi kayırmacılık türleri ile çizilmiştir.

Bireylerin güç, mevki veya nüfuz sahibi olduklarında liyakati göz önünde bulundurmaksızın akrabalarının lehine ayrımcı uygulamalar yapması anlamına gelen nepotizm kayırmacılığın bir türünü teşkil etmektedir (Polat, 2012: 1). Nepotizm, Latince "yeğen" anlamına gelen "nepos" sözcüğünden gelmektedir (Kiechel, 1984'ten aktaran Büte, 2011a). Nepotizm bir fenomen olarak, papaların önemli hizmetlere yeğenlerini atadığı daha Ortaçağ'da fark edilir (Vveinhardt ve Petrauskaitė, 2013). Kronizm ise, geniş bir sosyal fenomendir ve kayırmacılığın en yaygın biçimlerinden biridir (Berkman, 2009: 32; Khatri ve Tsang, 2003). Kelimenin kökeni 17. yüzyılda Cambridge Üniversitesi öğrencilerinin kendi aralarında kullandıkları "*uzun sürecek yakın arkadaşlık*" anlamına gelen "*cromy*" kelimesinden gelmektedir (Khatri ve Tsang, 2003). Kronizm (cronysim), bazı kişilerin yetenekleri ve üstünlükleri yüzünden değil, sadece kilit noktalardaki kişilere yakınlıkları sayesinde olumlu yönde farklı muamele görmeleri yani kayırılmalarıdır (Dağlı ve Aycan, 2010: 167). Buna "*yakın kayırması*", "*eş-dost kayırması*", "*abbap-çavuş ilişkileri*" de denmektedir ve bu kayırmanın sınırları olabildiğince geniştir. (Aytac, 2010a: 5). Kronizmin özel bir türü olan "*hemşehri kayırmacılığı*" ülkemizde yaygın olarak görülen bir kayırmacılık türüdür. Bilindiği gibi günümüzde "*aynı memleketten olma*", "*aynı topraklar üzerinde büyüme*" gibi faktörler geleneksel toplumlarda yaygın bir şekilde kayırmacılığın bir nedeni olmaya devam etmektedir (Aktan, 2001: 57). Hemşehri olmak, insanlar arasında ortaklık ve aidiyet duygusu meydana getirir. Formel ya da enformel ilişkilerde olumlu/pozitif bir tesir oluşturur ve bu durum; dayanışma, işbirliği, desteklenme, arkalanma, kayırılma, gözetilme, himaye edilme gibi eğilimlerin güçlenmesine sebebiyet verir (Aytac, 2010b: 102). Bu eğilimlerin ise kayırma edimini doğurması mümkündür. Son olarak siyasi kayırmacılık kavramı kısaca, partilerin iktidara geldikten sonra kendilerine yakın buldukları kişileri yönetsel kadrolara atamaları (Köprü, 2007: 70) olarak tanımlanabilir. Siyasi kayırmacılıkta, siyasi gücün, menfaat elde etmek amacıyla kullanılması söz konusudur (Aydın ve Yılmaz, 2010: 43).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı gibi kayırmacılığın özünde bir tarafın ayrıcalıklı konuma getirilmesi, diğer tarafın ise ayrımcılığa uğraması söz konusudur. Nitekim bir kişiye/gruba yapılan kayırma, başka bir kişiye/gruba ayrımcılık yapılması demektir (Erdem, 2010: 1). Dolayısıyla kayırmacılığın sağduyulu tanımı, bir çeşit ayrımcılığa işaret eder (Duran ve Morales, 2014).

Lisansüstü eğitimlerimiz sırasında Çağdaş Beden Eğitimi ve Sporun Temelleri dersinde Prof. Dr. İbrahim Yıldırım spor teriminin doğuşundan bahsederken, Eski Türkçe’de literatüründe spor karşılığı olarak kullanılan en eski terimlerden birinin *yarış* olduğunu, bu kelimenin ilk örneklerinin Göktürk yazıtlarında belgelenebildiğini ifade etmiştir. *Yarışmanın* aynı zamanda iki eşit parçaya ayırmak, eşit olarak bölüşmek anlamlarını da taşıdığını vurgularken bu durumunun yarışanlar arasında olması gereken eşitliği, eşit şartlarda yarışma anlayışını içinde barındırdığının altını çizmiştir⁴. Bu ideale rağmen, eşitlik ve adillik ilkelerinin, sporun doğası ve amacı için bir ön koşul ve zorunluluk olmaktan çıktığını; aksine sporda ulaşmak istediğimiz uzak bir ideale dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Erdemli (2008: 125), eşitliğin bozulduğu, aksadığı veya bulunmadığı yerde spor olayının da bittiğine işaret eder. Spor olayının bitmesi ise, sporun birleştirici, bütünleştirici, özgürleştirici ve dönüştürücü gücüne inanan sporseverler için sorunsallaştırılan bir araştırma konusu olarak görülmektedir.

Adil olarak yönetilmeyen bir müsabakasının spor olma özelliğini yitirdiği açıktır. Uluslararası alanyazında sporda ve özellikle futbolda kayırmacılığı (favoritizm) ve hakem yanlılığı (referee bias) ele alan pek çok çalışma vardır (Boyko, Boyko ve Boyko, 2007; Downward ve Jones, 2007; Nevill ve Holder, 1999; Nevill, Balmer ve Williams, 2002; Scoppa, 2008; Sutter ve Kocher, 2004). Fakat ülkemizdeki alanyazında, Kavasoglu, Özer ve Yenel (2016) dışında spor alanlarında kayırmacılığı ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmada, hakemlerin bazı dövüş sporlarında (wushu, muay thai, kickboks, taekwondo, güreş gibi) kayırmacı kararlar verebildiğini saptamıştır. Spor, ‘Talimciler’in (2015) de belirttiği gibi “içinde yapılan toplumdan ve toplumsal ilişkilerden sonuna kadar etkilenen bağımlı bir alan”dır (s.44). Bu argümandan hareketle, toplumsal evreni oldukça geniş olan kayırmacılığın (Aytaç, 2010a: 6) ülkemizde spor bilimleri bağlamında daha önce mercek altına alınmamış olması nedeniyle, sporun kalbinde duran futboldaki yansımalarını incelemenin alanyazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada hakemlerin, futboldaki kayırmacılığı nasıl algıladığı ve yorumladığı sorusuna yanıt aranacaktır. Dolayısıyla hakemlerin, hakem kayırmacılığı ve hakem yöneticilerinin (TFF ve MHK) hakemlere karşı yönetsel pratiklerinde ne gibi kayırmacı eğilimler taşıdığı konularındaki deneyimleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu sorulara yanıt aramak için destek bir takım araştırma sorularına yöneltmiştir: Ülkemizdeki futbol kültürü hakemler üzerinde nasıl bir baskı oluşturmaktadır? Bu baskı unsurları hakemlerin kayırma edimlerini nasıl şekillendirmektedir? Kültürel yapımız ile futboldaki kayırmacılık arasında nasıl bir bağ vardır? Bu sorulara yanıt verebilmek adına bu çalışma, toplumsal yaşamda sıklıkla gözlenen kayırmacı uygulamaların futbol alanlarındaki yansımalarını, kayırmanın nedenlerini, boyutlarını ve türlerini, hakemlerin perpektifinden incelemeyi amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada, katılımcıların futboldaki kayırma pratiklerini nasıl algıladıklarını ve kayırmacılığa dair neler deneyimlediklerini betimleme, inceleme ve anlamaya imkân verdiğinden dolayı nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenoloji tercih edilmiştir. Nitel araştırma, bildik ve aşına olanı sorgulayarak araştırmacılara günlük yaşamda görünen gerçekliğin altındaki derin anlamı ve örüntüleri ortaya koymasına olanak sunarken (Erickson, 1986) fenomenoloji yaklaşımı günlük deneyimlerimizin anlamı ve doğası hakkında derinlemesine bir anlayışın kazanılmasını sağlar (Patton, 2014).

⁴ Yıldırım, İ. (2014). Çağdaş Beden Eğitimi ve Sporun Temelleri Ders Notları. Ankara.

2.1. Araştırma Grubu: Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemlerinden, maksimum çeşitlilik, kartopu ve ölçüt örneklem yöntemlerine göre belirlenmiştir (Patton, 2014). Bu fenomenle ilgili ortak kalıpları ve kavrayışları ele alırken, futbol müsabakasının temel aktörlerinden biri olan ve ülkemizde, kayırmacılık ediminin temel eyleyicisi olarak algılanan hakemlerin bir deneyimlerini mümkün olduğunca geniş bir şekilde ele almak önemlidir. Bu bağlamda 12 eski hakem çalışma grubumuzu oluşturmuştur. Katılımcılar belirlenirken, hakemlerin yaş haddinden hakemliği bırakması, kendi isteğiyle hakemlikten sorunsuz bir şekilde ayrılması ve hakemliği çeşitli nedenlerden dolayı bitirilen bitirilen hakemlere ulaşmak, kayırmacılık fenomenine ilişkin farklı bakış açılarını ve deneyimleri ortaya koyabilmek adına ve önemli görülmüştür. Yanı sıra katılımcıların, fifa hakemi, lig hakemi ya da bölgesel hakem gibi farklı klasmanlarda görev yapmasına da dikkat edilmiştir (maksimum çeşitlilik). Bunun dışında, alanın kültürüne aşina olmanın gereği olarak düşündüğümüz en az beş yıl hakemlik deneyimi olan kişiler araştırmaya dahil edilmiştir (ölçüt). Bu katılımcılara ulaşmada görüşme yaptığımız kişilerin bizi bir diğer görüşmeciye yönlendirmesinden de yararlanılmıştır (kartopu).

2.2. Veri Toplama Aracı: Araştırmada kayırmacılık olgusuna açıklık kazandırmak için, fenomeni doğrudan deneyimleyen insanlar ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır (Patton, 2014). Araştırmanın verileri yarı-yapılandırılmış bireysel görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Yanı sıra birinci yazarın görüşmeler esnasında tuttuğu alan notlarına başvurulmuştur.

Görüşmelerde sorulan sorular, futbol yaşantısı, hakemlerin kayırma pratikleri, futbolun yönetim organındaki kayırma pratikleri, kültürümüz ve kayırmacılık arasındaki bağ, kayırmacılığın futbola etkileri ve çözüm önerileri gibi boyutlarda sınıflandırılmıştır. Bu görüşme soruları hazırlanmadan önce, iki eski Fifa hakeminden, spor bilimleri akademisyeni ve nitel araştırma konusunda bir uzmandan ve kayırmacılık konusunda nitel araştırmaları, kitap ve makaleleri bulunan bir akademisyenden uzman görüşü alınmış ve onların önerileri ile çalışmanın kavramsal çerçevesi dikkate alınarak sorular hazırlanmıştır. Görüşmelere başlamadan önce soruların açık ve anlaşılır olup olmadığı, yeni sorulara ihtiyaç duyulup duyulmadığının anlaşılması için pilot görüşme yapıldıktan sonra görüşmelere başlanmıştır.

Görüşmeler katılımcıların belirlediği ofis, işyeri, kafe ve otel gibi farklı yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeden önce çalışmanın amacı açıklanmış, verilerin hangi amaçla ve nerelerde kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kimliklerinin gizli tutulacağı ve görüşme esnasında kullandıkları dört büyükler hariç takım isimlerinin, yönetici ve şehir isimlerinin de gizli kalacağı hakkında bilgi verilmiştir. Ve çalışma boyunca hem katılımcılara hem de katılımcıların görüşmeler esnasında söze döktüğü tüm özel isimlerde (MHK başkanları, takımların bağlı bulunduğu şehir isimleri gibi) mahlaslar kullanılmıştır. Görüşmelerden önce tüm katılımcılara onam formu imzalatılmıştır. Görüşmeler, katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı açıkken de katılımcılardan sesli-sözlü onay alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Araştırma için Gazi Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 77082166-604.01.02-karar nosu ile onay alınmıştır. Görüşmelerin süresi 24 dakika ile 92 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Tüm katılımcılara ham veriler gönderilmiş, araştırmada kullanılmasını istemedikleri yerler var ise, bu kısımların analizlerde kullanılmayacağı bilgisi verilmiştir. Böylece sadece bir katılımcı kendi görüşmesinden bir kısmın kullanılmamasına dair geri dönüş yapmış ve o kısım analizlerden çıkarılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi: Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimlerini ifade eder (Patton, 2014).

Veri analizine hazır hale getirilmesi için ilk olarak yapılan tüm görüşmeler kelimesi kelimesine bilgisayara aktarılmıştır. Her bir katılımcıya kod ismi verilmiş ve her bir katılımcının görüşme formu ayrı ayrı okunmuştur. İlk okuma işleminden sonra ikinci okumada, metnin kenarlarına notlar alınmış ve kodlar oluşturulmuştur. Kod defterine işlenen kodlar, birbiriyle anlamlı

ve ilişkili olacak şekilde birleştirilerek azaltma yoluna gidilmiştir. Kodlar azaltıldıktan sonra anlam bakımından ilişkili olan kodlar kategorileştirilmiştir. Elde edilen kategoriler araştırmanın kavramsal çerçevesi dikkate alınarak temalar altında birleştirilmiştir. Temaların oluşturulmasına kadar geçen süreç iki ayrı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, bulguların karşılaştırma ve kontrolleri yapılmıştır. Verilerin analizinde bir başka araştırmacının kullanılması verilerin güvenilirliği için başvurulan stratejilerden bir tanesidir. Böylelikle araştırmanın güvenilirliği ve inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Araştırılan konunun hassas olması ve katılımcıların konu hakkında konuşurken kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak amacıyla, hakemlik yaşantısı bitmiş 12 hakemle görüşmeler yapılmıştır. Yaşları 35 ile 56 arasında değişen katılımcılar, en az 13 en fazla 23 yıllık hakemlik deneyimine sahiptir. Bu hakemlerin 8'i FIFA hakemi, 2'si Süper Lig hakemi, biri 2. Lig hakemi ve biri de bölge hakemidir. Fırat (lise mezunu) hariç tüm katılımcılarımız üniversite mezunudur ve bunlardan beşi ise Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ya da dönemin Spor Akademisi mezunudur. Katılımcıların hakemlik yaşantılarından önce futbolculuk deneyimleri de bulunmaktadır.

Tema 1: Kayırmacılığın Yönetmelik, Sosyal ve Kültürel Tetikleyicileri

Bu temadaki bulgular, hakemler üzerindeki baskı unsurları ile hakemlerin kayırmacı edimleri arasındaki ilişki dikkate alınarak analiz edilmiştir. Temanın ortaya koyduğu bulgular tartışılırken, kayırmacılığın toplumsal kültürden etkilendiği argümanından hareket edilmiştir. Katılımcıların ortak vurgusuna göre; MHK ve dört büyük kulüp başkanlarının olumsuz tutum ve söylemleri, hakemler üzerindeki en temel baskı unsuru olarak karşımıza çıkar. Bunun dışında, saha içinde futbolcu, teknik direktörler, antrenörler ve taraftarlar; saha dışında ise medya ve kayırmacılığa yönelik hâkim kültürel değerler, hakemler üzerindeki baskı araçlarıdır. Ve katılımcılara göre bu baskılar, hakemlerin yanlış ya da kayırmacı karar verme ihtimalini arttırmaktadır. Diğer bir anlatımla baskı arttıkça hakemler adil karar vermekten uzaklaşmak zorunda kalmaktadır.

Örneğin hakemler, *hakem yöneticilerinin ya da dört büyük kulüp başkanlarının iki dudağının arasında olmak kaygısı, MHK'nin kulüpler ve yöneticilere karşı, hakemleri koruyamaması, hakemlerin özellikle dört büyükler aleyhine yaptıkları hatalar nedeniyle, ya da büyük kulüplerin yöneticileriyle yaşadıkları sorunlardan dolayı, tekrar maç alamama korkusu, adil olmayan yönetici davranışları; iktidarı elinde tutan kulüplerin (özellikle dört büyükler) düdükle astırma geleneği* (Yılmaz, Hasan, Eren, Faik, Kadir, Tekin, Hüseyin, Fırat) gibi unsurları yönetmelik baskı unsurları olarak sıralamışlardır:

Ülkemizdeki kulüp başkanları ve yöneticilerinin maç sonu açıklamaları neticesinde *düdüğümü asan/asmak zorunda kalan* hakemlerin olduğu bilinen bir gerçektir. Araştırmamızdaki bulgulara bakıldığında, hakemlerin mesleklerinin bu şekilde sonlanması diğer hakemler için önemli bir gözdağı olabilmektedir. Örneğin Kadir ve Yılmaz'a göre yöneticiler tarafından hakemlerin *kellesinin koparılması* diğer hakemler üzerinde korkuya yol açmakta ve hakemlerin hatalı ya da yanlış karar verebilmesine sebep olmaktadır:

“Bunların (dört büyükler) kulüp başkanları bir hakemin kellesini kopartabiliyor mu kopartıyor, ama şimdi hakemler bunu bilmiyor mu, Ahmet Sanca kafasının niye koparıldığını İrem Hanım Mehmet Pamuk'un niye koparıldığını, Rifat Kale'nin (camiadan uzaklaştırılan bazı hakemlerin isimlerini sıralıyor) niye koparıldığını bilmiyorlar mı. Ben üç büyük takımla, dört büyük takımla kötü olursam benim de kellem gidebilir. Çünkü niye senin arkanda seni destekleyen insanlara güvenmiyorsun. Peki niye federasyon bana sahip çıkmadı niye Uğur Kurt'a sahip çıkmadı, Ercan Hayal, Battal Arı (MHK başkanlarının ismini belirtiyor) sahip çıkacağına kellesini kopardılar. Şimdi hakem de bunu görmüyor mu? Kendisinin önündeki abisinin kafasının nasıl koparıldığını, niye koparıldığını görmüyor mu? Salak mı hakem? Hakemler zekidir, o yüzden maça çıkarken bunun korkusunu yaşıyorlardı.

Bugün Tozspor ileGökspor maçı var (dört büyüklerden iki takım ismi veriyor), ben kimden tarafa olayım demiyordur ama o yaşanmışlıklar insanların bilinçaltına gider İrem hocam bilinçaltına yerleşir ve senin hatalı karar vermene neden olur” (Kadir, Eski Fifa Hakemi).

Bununla birlikte, *kayırmacılığın toplumsal hayattaki geniş evreni, hakemlerin günah keçisi ilân edilmesi - kayırmacılığın toplumsal hayattaki geniş evreni, hakemlerin günah keçisi ilân edilmesi - kaybın müsebbibi olarak görülmesi- hakemler tarafından kayırılmaya dair ortak kültürel beklentiler, aynaya bakma(ma)k- kol kırılır yen içinde kalır mantığıyla kayırmacı ilişkilerin konuşulmaması, medyanın dört büyükler odaklı yayın politikası, bu kulüplerin baskısını medya aracılığıyla sürdürmesi* (Eren, Cihan, Hasan, Hüseyin, Yılmaz, Kadir, Fırat, Semih) gibi açıklamaları ise kayırmacılığın sosyal ve kültürel tetikleyicileri olarak ortaya çıkmıştır.Hakemlere göre, kayırmacı edimler toplumsal hayatın oldukça geniş bir yelpazesinde varlık göstermektedir ve buradaki örüntülerin futbol alanlarına aktarımı oldukça doğal bir sonuçtur. Örneğin Fırat, kayırmacılığın geniş evrenini ve spordaki kayırmacı ilişkilerin doğasını şu sözleriyle açıklamıştır:

“Eğitimde çocuğumuzu okula kaydederken torpil buluyoruz, hastaneye giderken doktoru torpille buluyorsun, emniyette torpil arıyoruz, adalette torpil arıyoruz. Şimdi her şeyimiz böyle bir şey üzerine kurulmuş vaziyette. Bir müsabakada, oyuncunun penceresinden baktığın zaman, küçük ya da büyük illerde oyuncu kadroya giriyorsa, ya bir yönetici ya bir tanıdık ya bir akrabası ile kadroya giriyor. Yeteneği ya da şeyiyle değil kayırmacılıklarla oluşan bir yapı” (Fırat, Eski Bölge Hakemi).

Araştırmaya katılan hakemlerin ortak görüşlerinden biri, ülkemizde hakemlere yönelik eleştirilerin kimi durumlarda haddini aştığı ve yıpratıcı bir biçime dönüştüğü yönündedir. Hakemlere göre, mağlubiyetin temel suçlusu olarak hakemlerin görülmesi, oyuncular, antrenörler ve kulüp yöneticileri açısından kaybedişin mazeretlendirilmesindeki en kolay yollardan biridir.

Toplumun tanışık olma hâli üzerinden kurduğu geleneksel değerleri öne alarak hakemlere gösterdikleri tepki ve hakemlerin yansız-tarafsız olmaları sonucunda onları yalnızlaştırarak (ve kimi durumlarda onlara saldırarak) oluşturdukları bir ceza sistemi oluşturduğunu anlarız. Bu nedenle, toplumun kayırmacılıkla ördüğü bariyerleri aşmak da aşmamak da hakemler için ikircikli durumlar yaratmaktadır:

“Bizim zihniyetimiz, bizim kaybımız bu zihniyetten. Biz bir yere gelince herkes bizden bir şey bekliyor. Düşünün ben şimdi Toprakspor maçına çıkamam çünkü ben Toprak Bölgesi hakemiyim ama dediğiniz gibi ben Toprakspor maçına çıksam ben, Toprakspor maçı kaybetse herhalde beni buraya asarlar. Yani ben böyle bir şey yaşamadım ama bunun olduğuna inanıyorum çünkü Türk halkını çok iyi tanıyorum, bunun olacağına kesinlikle inanıyorum” (Kadir, Eski Fifa Hakemi).

Kayırmacılığın sosyal, kültürel ve yönetsel tetikleyicilerini analiz ederken;kayırmacılık türü edimlerin, toplumsal kültürdeki itkilere köken aldığı, kültür içindeki meşruiyet skalasının belirleyici olduğunu; yasa ya da mevzuat ne kadar katı ve engelleyici olursa olsun, bireyler toplumsal kültürün etkisiyle o fiili/eylemi formel kurumlara taşıyabildiklerini (İlhan ve Aytaç, 2010: 68-69) dikkate almak önemlidir. Çünkü kayırmacılığa dünyanın her yerinde rastlanmakla birlikte, uygulanma derecesi, uygulanma şekli ve örgüte etkileri sosyo-kültürel yapılara göre farklılaşmaktadır (Polat, 2012: 20).

Kayırmacılık temelli ilişkinin kurulması ve sürdürülmesi için öncelikle, kültür içinde bulunan bir temanın yardımına ihtiyaç vardır; yani kültürel bir tema aracılığıyla, kişiler arasında kurulan ilişki ve/veya konumun tanımlanmış olması zorunludur (Kurtoglu, 2012). Başka bir anlatımla, toplumun sosyal ve kültürel yapısı, himayeciliği ve kayırmacılığı beslemektedir (Bayhan, 2002). Talimciler (2015: 42) ise sporu, içinde yapılan toplumdaki ve toplumsal ilişkilerden sonuna kadar etkilenen bağımlı bir alan olarak yorumlar. Ona göre spor, içinde yapıldığı topluma bağlı ve ondan beslenen bir süreçtir. Bu noktadan hareketle, futbol alanlarında dolaşıma sokulan kayırmacı kültür kalıplarını analiz edebilmek için toplumsal yapıda kayırmacılığa nasıl bir anlam yüklediğini anlamak önemlidir. Hofstede (2001), Türk toplumunun kültürel yapısında; güç mesafesi yüksek, yüksek oranda belirsizlikten kaçınma eğiliminde ve toplulukçu (kollektivist) gibi özelliklerin ön planda olduğunu

ortaya koymuştur (s152, 217). Benzer olarak Çağlar (2001) da, Türk kültürünün kendine özgü yapısı olan bir kültür sistemi olarak ele alır ve bu sistemin yapısını belirleyen temel özellikler arasında ortak davranışçılık, yüksek güç mesafesi, güvenlik merkezli olma gibi unsurların altını çizer. Polat'a (2012: 20) göre de, nepotist eğilimler sosyo-kültürel yapıyla ilgili olarak, toplumdaki güç mesafesi, toplulukçuluk düzeyi, aile bağları, akrabalık ilişkileri vb. pek çok faktörle ilişkilidir. Son olarak Sargut (2001: 185), "Türk toplumu ortaklaşa davranmayı önde tutan bir kültürün ürünüdür. Hemşehrilik ve adam kayırmanın kökeninde ortaklaşa davranışçı kültürü bulabilirsiniz" diyerek Türk toplumunun kültürel özellikleri ile kayırmacılık arasındaki sıkı bağı gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak ülkemizdeki gündelik yaşam pratiklerine kök salan kayırmacı davranış kalıplarının, futboldaki kayırmacı uygulamalar için elverişli bir iklim sunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, futbol alanlarında dolaşıma sokulan kayırmacı kültür kalıplarının, toplumsal yapıdaki kayırmacı ilişkilerden azade olmadığını hatırlamak gerekir. Dolayısıyla bu alandaki kayırmacı pratikler, toplumsal yapıda hemen her gün üretilen kayırmacı değerlerin, futbol yönetimindeki karşılığı olarak okumak önemlidir.

Tema 2: Futboldaki Kayırmacılığın Nedenleri: Muktedire Taraf Olma

Muktedire taraf olma ya da gücün yanında durma, futbolda meydana gelen kayırmacılığın önemli bir nedenidir. Bu çalışma açısından güç, iki biçimde ele alınmıştır. İlki yönetsel ve örgütsel boyutu oluşturan MHK'dir. MHK, yönetim fonksiyonlarına sahip olması ve örgütsel kaynakları elinde bulundurması nedeniyle hakemler açısından önemli bir güç kaynağıdır. Gücün ikinci merkezi olarak karşımıza büyük kulüpler çıkar. Dört büyüklerin TFF, federasyon başkanı seçimlerindeki etkin rolü⁵ ve dolayısıyla MHK'deki yöneticileri belirlemedeki fonksiyonu, büyük kulüplerin gücünü arttıran temel unsurdur. Bir önceki temada da görüldüğü gibi MHK ve büyük kulüplerin başkanları, hakemler üzerinde ciddi baskı oluşturmaktadır. Bu baskı ise kimi durumlarda, hakemlerin adil karar vermesini zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle bu iki baskı unsurunu daha yakından incelemekte fayda vardır. Aşağıdaki alıntılar hakem yöneticilerinin, hakemlerin özgür ve adaletli karar vermelerinin üzerinde nasıl bir rol oynadığını anlamamızı kolaylaştırır:

"Hakemi bir tek şey etkiler, beni yöneten yöneticilerin benim yönettiğim veya yöneteceğim (müsabakalarda), benim gibi arkadaşlarımın çaldığı düdüğe sahip çıkmaları. Onun haricinde hakemi hiç kimse etkileyemez, hakemi etkileyecek olan kurum Merkez Hakem Kurulu'dur"(Hüseyin, Eski Fifa Hakemi).

"Biris çıkıyor diyor ki ben Tekin Elem'in hakemliğini bitiririm diyor ve bitiriyor, şimdi ondan sonra da İrem haftaya maça gidiyor, o kulüp başkanının maçına. İrem'in böyle robot gibi bir şey olması lazım, geçen hafta Tekin Elem'i de bitirdi ben nasıl bir karar vermem lazım burada diye" (Tekin, Eski Fifa Hakemi).

Futbolun ve futbol hakemliğinin, yönetim örgütündeki kurumsallığa gölge düşüren bu uygulamalar sonucunda hakemlerin hissettikleri, Yılmaz'ın sözlerinde berraklaşır: *Yalnız kabramandır sabada hakem...*

Ülkemizdeki kulüp başkanları ve yöneticilerinin maç sonu açıklamaları neticesinde *düdüğümü asmak zorunda kalan (hakemlik yaşantısı biten)* hakemlerin olduğu bilinen bir gerçektir. Araştırmamızdaki bulgulara bakıldığında, hakemlerin mesleklerinin bu şekilde sonlanması diğer hakemler için önemli bir gözdağı olabilmektedir:

⁵ Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Trabzonspor, TFF Başkanı seçimlerinde daha etkin bir oy oranına sahiptir. Dolayısıyla bu kulüpler federasyon başkanı seçiminde oldukça etkilidir. Federasyon başkanı, MHK'yi oluşturur ve MHK üyelerini seçer. MHK ise ülkemizde hakemlik kurumunun en yetkili karar organıdır. Hakemlerin maçlara atanması, yükselmesi, cezalandırılması gibi tüm işlemlerden sorumludur. Bu nedenle MHK'nin bağımsız olmasının futboldaki kayırmacılık kültürünün azalmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

“Türkiye’de herkesin ismi ve soy ismi ile tanıdığı hakemler bir gecede yok ediliyorsa hakem bunu görür hisseder bu yüzden, aman onun başına geldi aynı şey benim başıma çok çok daha kolay gelir, ünlü ünlü hakemlerin bir gecede kafası kopartılırken ben kimim ki duygusu onlara rahat düdüğü çaldırtmaz” (Yılmaz, Eski Fifa Hakemi).

“Çok basit bir örnek vereyim size hakem televizyonda maç seyrediyor akşam evinde, bu haftaki maç atıyorum Yeşilspor-Tozspor (dört büyüklerden bir takımın ismini veriyor) maçıdır. Yeşilspor’un lehine % 50-50 bir penaltı vardır, hakem bu penaltıyı çalar, ondan sonra 5 hafta Tozspor aleyhine penaltı çaldığı için dinlenirse ve bir hafta sonra da Tozspor’un atıyorum Kırmızıspor ile bir maçı varken, Tozspor’un lehine % 50-50’lik bir pozisyonda hakem (penaltıyı) çalıp 1 hafta sonra maça gidiyorsa şöyle bir algı oluşur, hıı büyük takımın lehine karar verdiğimizde maça gidiyorsak yönetici bunu istiyor ... Birisinin bir şey söylemesine gerek yok. Yani bilinçaltı baskı oluşturuyor, yani büyük takımın lehine hata yapanlara nasıl olsa destek veriliyor, biz büyük takımın lehine karar verdiğimiz zaman nasıl olsa bir hafta sonra maça gidiyoruz ... bunu verirken de birisini kayırdığı için değil ona öyle inandığı için o kararı veriyor” (Faik, Eski Fifa Hakemi).

Alıntının bu kadar uzun tutulmasının nedeni diğer hakemler tarafından da dile getirilen ortak noktaları Faik’in derli toplu bir şekilde resmetmesidir. Burada dikkat çeken nokta hakemin büyük takımın lehine kararlar vermesinin kayırmacılık olarak algılanmaması ve bilinçaltındaki kaygılarla açıklanmasıdır. Halbuki bu kararların hep bir takımın lehine verilmesi adil olmayan yanlı bir uygulamaya işaret eder. Bu noktada hakemlerin adına kayırma demedikleri bazı uygulamalarının sonucunun kayırmacılığı doğurduğunun altını çizmekte fayda vardır.

Hasan’ın aşağıdaki sözlerinden ise, futbolun yönetim örgütünde yaşanan kayırmacılık temelli ilişkilerin, hakemlerimuktedire taraf olmaya; diğer bir anlatımla güçlüden yana tavır koymaya ittiğini anlamak mümkündür:

“Emeğe saygı duyan insan tabii ki orada (eyyam yapmamada) direniyor bir direnç gösteriyor gördüğünü yapmaya çalışıyor. Ama işte öyle direnç gösteren hakemleri de sistem kabul etmiyor. Diyor ki “bir dakika burada bizim bir düzenimiz var, sen bizim düzenimizi bozuyorsun kardeşim, düzene niye çomak sokuyorsun” diyor ve bu kişileri uzaklaştırmaya çalışıyorlar. Tıpkı geçmişte yaptıkları gibi anlatabiliyor muyum sorun bu” (Hasan, Eski Fifa Hakemi).

Bu anlatı aynı zamanda ayrımcılığa uğrayan hakemlerin sistemdeki pozisyonuna da işaret etmektedir. Nitekim bulgulardan da anlaşıldığı gibi, TFF, MHK ve kulüpler başta olmak üzere iç içe girmiş iktidar alanları ve bunların hakemler üzerinde kurduğu baskı, kayırmacı davranışların üretilmesinde kilit roledir. Aynı zamanda güçlüünün kollanması, yukarıdaki iktidar alanları tarafından, kayırmacı eylemlerin sorun olarak görülmemesine neden olmakta ve hatta bu davranışın normalleştirilmesine yol açabilmektedir. Bu durum bazı hakemlerin ayrıcalık ve avantaj yaşarken bazılarının ayrımcılık yaşamasına ve mesleklerinin sonlandırılmasına neden olmaktadır. Örneğin Yılmaz’ın “*Bir kere Futbol Federasyonu’nun olduğunu hakem görüyor kulüplerin çok güçlü olduğunu görüyor, hakem bunu kokluyor ve kokladığı zaman da maça çıktığında hangi takımların federasyonla yakın olduğunu oradaki kulüp başkanlarının ne kadar güçlü olduğunu hakem biliyor ve hakem bu hafta maça gitme analizini yaptığı zaman (sessizlik)*” şeklindeki açıklamaları kulüplerin TFF üzerindeki iktidarını, büyük kulüplerin ve TFF’nin ise hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak hakemleri –ve kararlarını- kuşatabildiğini düşünmemize sebep olur. Nitekim Eren de “*(dört büyük futbol kulübünün) Futbol Federasyonu içerisinde ciddi bir yani etkileri var hakem bu kaygıyı yaşayabilir, ben bu kulübü karşıma almayayım*” sözleri ile bu kaygının onları *tarafgir* gibi gösterdiğini düşündürmektedir. Öyle ki, katılımcılar hakemlerin mesleklerinde yükselebilmek ve mesleklerini devam ettirebilmek için gücün yanında durmak zorunda olduklarını hissetmektedirler. Bu güç

merkezlerinin karşısında duran hakemlerin ya uzun haftalar dinlendirilerek ya da meslekleri sonlandırılarak cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hakemlerin muktedire taraf olduklarında hakemlik yaşantılarının devam etmesi, gücün karşısında durduklarında ise meslekî konumlarının riske edilmesi onların, kimi zaman bilerek kimi zaman ise bilinçli olmadan, kayırma eğiliminde bulunmalarına neden olabilmektedir. Nitekim alanyazındaki araştırmalar, kayırma ve güç arasında bir ilişki bulunduğu öngörmektedir. Örneğin Asunakutlu (2010: 52), örgütsel yapı içerisinde yöneticini kayıran taraf olduğunu ve elindeki motivasyon araçların sayesinde gücü kendine odakladığını, meşrulaştırdığını ve sürekli kılmaya çalıştığını düşünmektedir. Bununla birlikte çalışanların bir kısmının da, bir şekilde söz konusu güçten faydalanmak üzere güç sahibine yakın olma arzusu duyduğunu belirtir, zira bireyler güç merkezine yaslandıkça güçten nemalanmakta/kendi amaçlarını gerçekleştirme fırsatını gözetmekte, örgütsel pozisyonu elde etmekte, bu pozisyonu güçlendirmekte ve korumaktadır.

Tema 3: Hakemler ve Kayırma Pratikleri:

Bulgular, futbolda hakemlerin kayırmacılık temelli davranışlarına yönelik katılımcıların farklı görüşlerinin olduğunu göstermektedir. Fakat katılımcıların ortak vurgusuna göre, bu tür eylemler bilerek, isteyerek ve bilinçli bir şekilde yapılan eylemler değildir; aksine hakemlerin üzerlerinde hissetmiş olduğu çeşitli baskı mekanizmalarının maç içindeki bazı kararlarına yansımından doğan eylemlerdir. Dolayısıyla katılımcılar, toplumdaki yerleşik kültürün işaret ettiği, hakemlerin sahaya bir takımı kayırmak için çıktığı anlayışını reddetmektedirler. Fakat Faik, Cihan ve Onur dışındaki tüm katılımcılar, futbolda müsabakadaki eşitliği bozan ve dolayısıyla kayırmacılığa yol açan uygulamaların yaşanabildiğini düşünmektedir.

Hakemlerin kayırmacılık temelli davranmadığını düşünen katılımcılar için hakemler *sabada babasını bile tanıma*lar (Onur, Eski Fifa Hakemi). Yani hakemler, kesinlikle kayırmacı tutum sergilemezler. Bu katılımcılara göre hakem hata yapar fakat bilinçli bir kayırma eyleminde bulunmaz. Bu hataların nedeni, hakemin yeteneği ya da müsabaka esnasında etkilerini gösteren yorgunluktur:

“Bizler kararlarımızı verirken büyük küçük ya da renklere göre karar vermiyoruz, zannediyorlar ki medya baskısıyla, idareci baskısıyla, federasyon baskısı oluşturup bizim takımımızın lehine karar versinler gibi bir algı oluşturmak istiyorlar. Bunu yapan arkadaşlarımız yanlış yapıyorlarsa kesinlikle yeteneği oranındadır.” (Faik, Eski Fifa Hakemi).

Bu temadaki dikkat çeken bir diğer bulgu, pek çok hakemin (Hüseyin, Yılmaz, Çağrı, Eren, Faik, Tekin) kayırmacılığı, kayırmacılık olarak değil, hakemlerin bilmeden, istemeden, bilinçaltındaki kaygı ve korku nedeniyle verdikleri kararlar olarak nitelendirmeleridir:

“Hakem düşünerek maça çıkmaz ama bilinçaltında aslında bir kaygı vardır ve var olduğu için de ister istemez o kaygının yaratmış olduğu kararlar onu tarafgir gibi gösterir ama hakemin böyle bir planı yoktur”(Eren, Eski Fifa Hakemi).

Yukarıdaki alıntı, hakemlerin bilinçsiz olarak ve üzerlerindeki baskılardan etkilenerek verdikleri kararlar olduğunu anlarız. Fakat, bu kararların olumlu sonuçları yoğunluklu olarak bir takımın lehine hizmet ettiğinde, üstelik bu takımlar büyük takım ya da ev sahibi takım ise, bu tarz kararlar sonuçları itibariye kayırmacılık olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Eski Fifa hakemi Tekin, “*Futbol ama buna çok elverişli*” diyerek, kayırmacı uygulamaların futbolda dolaşıma sokulacağı iklimin halihazırda olduğuna dikkat çeker. Bununla birlikte katılımcıların görüşlerine göre *düdüğün niyeti, yani hakemin hatalı mı yoksa kayırmacı mı karar verdiği*, camiadaki kişiler tarafından kolaylıkla farkedilebilir. Katılımcılar hakemlerin yanlış-hatalı kararları ile kayırmacılık temelli kararlarının arasındaki farkı rahatlıkla anlayabildiklerini dile getirmişlerdir. Faik’in “*Bir hakemin verdiği kararda hakemlik camiasından gelen kişiler art niyetli mi yoksa takımı kayırıp kollamak için mi yapıyor yoksa gördüğünü mi yapıyor olduğunu bilir*” sözleri bu konuyu somutlamaktadır.

Hakemlerin kayırmacılık pratiklerini analiz ederken; hakemlerden Faik, Cihan ve Onur dışındaki tüm katılımcıların gerek örtük gerekse açık olarak futbol kültürümüzdeki kayırma edimlerinin varlığına ışık tuttuğunu anlarız. Katılımcıların anlatımların hakemlerin kimi zaman farkında olmadan, kimi zaman da baskıya karşı gösterdikleri bir reaksiyon olarak, kayırmacılığa çıkan eylemler üretebildikleri anlaşılmaktadır. Alanyazındaki hakem yanlılığı (referee bias) ve kayırmacılığını (favoritism) ortaya koyan pek çok araştırma (Boyko ve ark., 2007; Petterson-Lidbom ve Priks, 2010; Sutter ve Kocher, 2004; Scoppa, 2008) hakemlerin büyük kullüpleri ya da ev sahibi takımları kayırabildiğini ve onlara karşı yanlı kararlar verebildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar araştırmamızın bulgularını destekler niteliktedir.

Alt Tema: Hakem Kayırmacılığının Boyutları “*Hakem isterse böyle maçı, çok hiç kimsenin anlayamayacağı yerlerinden, içine dahil olur*” Semih

Araştırmanın sonuçları bir futbol müsabakasında hakemlerin, faul, tac, ofsayt, korner, sarı ve kırmızı kart gösterme(me), penaltı verme(me), uzatma süresini belirleme gibi kararlarla kayırma pratiklerini dolaşıma sokabileceğini göstermektedir. Örneğin, Semih’in anlatımları, öncelikli olarak futbolda bir hakemin kayırmacı davranışlarının, takdir haklarını bir takımın lehine kullanma, kart gösterme-göstermeme, taç atışı, ofsayt ve korner gibi kararlarda iltimaslı davranma, faul çalma-çalmama ve bu faul kararlarını bölge özelliklerine göre çalma –rakip takımın kritik bölgeleri ya da kolladığı takımın risk yaratmayan bölgeleri- gibi boyutlarda gerçekleştiğini aydınlatmaktadır. Bunun dışında, Semih’in *akıllı ve zeki* hakemi *bu konularda tecrübesi olan* hakem olarak nitelemesi; özellikle ev sahibi takım lehine yanlı tutum sergilemenin *abilerden öğrenilmesi* dikkat çekicidir. Fırat’a göre ise, eğer hakem bir takımı kollamak isterse bunu “*Mesela bütün takdir haklarını o takımdan yana kullanır. Kartlarını rakip takıma bonkörce kullanır diğer takıma cimri davranır, penaltıyı kolay çalar*” gibi kararlarıyla yapabilir.

“Şöyle, o tutacağı takımı, kollayacağı takımı rakip takım normal bir fiziksel mücadele girse bile hakem ikide bir faul çalarak o takımın demoralize edip hızını kesip düşürebilir ... Özellikle zararsız yerlerde, orta sahada ikili mücadelede faulü o mu yaptı bu mu yaptı, kimsenin çok fazla ayıramadığı yerde sen ev sahibinin lehine çal. Veya taç atılıyor ev sahibinin savunma tarafındaysa taç ondan mı çıktı bundan mı çıktı, ver orada ev sahibinin lehine, anladınız mı. Yani tabi ama bunlar oyunun şeyini düşürür, dengesini düşürür illa ki çıkıp da ceza sahası içerisinde bariz bir olaya penaltı ver- verme değil ...” (Semih, Eski 2. Lig Hakemi).

Hakemlerin anlatıları, Süper Lig’e göre daha az göz önünde olması, televizyonlarda daha az yer alması ve daha az denetlenmesi gibi nedenlerle alt liglerde kayırmacı edimlerin daha fazla yaşandığına işaret etmektedir. Yılmaz’ın “*Yukarıdaki maçlar gözünde bulunduğu için, her türlü maçlar yayıncı kuruluş tarafından yayınlanıp bittiğinde herkes izliyor ama alt tarafta, ben de boş olduğum zamanlarda gidiyorum, üçüncü lig ikinci lig maçlarına, resmen alt tarafta katliam var.*” şeklindeki sözleri, alt liglerde kayırma pratiklerinin daha yoğun olduğunu ortaya koymaktadır. Faik ise, özellikle *Süper Lig’de pek çok farklı açıdan çekim yapan kameraların oyuna şeffaflık kazandırdığına* dikkat çekmiştir.

Araştırmanın bulguları, bir futbol müsabakasında hakemlerin faul, tac, ofsayt, korner, sarı ve kırmızı kart gösterme(me), penaltı verme(me), uzatma süresini belirleme gibi kararlarla kayırmacılık türü kararlarını dolaşıma sokabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra hakemler, takdir haklarını kolladığı takım lehine kullanma ya da ev sahibi takıma karşı yanlı tutum gösterme gibi pek çok boyutta kayırmacılık temelli davranabilir. Nitekim hakem yanlılığını ele alan çalışmalar da hakemlerin, daha fazla serbest vuruş kararı verme, daha az sarı ve kırmızı kart gösterme, (Boyko ve ark., 2007; Buraimo, Forrest ve Simmons, 2010; Downward ve Jones, 2007; Nevill ve ark., 2002; Sutter ve Kocher, 2004), ev sahibi takım gerideyse, ev sahibinin önde veya berabere olduğu durumlara göre, daha fazla uzatma süresi (extra time) verme (Dohmen, 2005; Garicano ve ark.,

2005; Scoppa, 2008; Sutter ve Kocher, 2004), ev sahibi takıma daha fazla penaltı kararı verme (Dohmen, 2005; Scoppa, 2008; Sutter ve Kocher, 2004) gibi kararları olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar araştırmamızın bulguları ile paralellik göstermektedir.

Katılımcıların anlatılarından –muktedirde taraf olma temasında daha net görüldüğü gibi- hakemlerin Anadolu takımlarına karşı dört büyükleri, deplasman takımına karşı ev sahibini kayırma eğilimi olabileceğine işaret etmektedir. Türkiye’de ev sahibi olma avantajını inceleyen sınırlı sayıda araştırma da, dört büyüklerin Anadolu takımları karşısındaki avantajlı konumunu analiz etmiştir. Örneğin Koruç, Kocaekşi ve Esenyel (2007) Türkiye Futbol Süper Ligi’nde 2002–03 ve 2003–04 sezonlarında oynanan müsabakaları, galibiyet, mağlubiyet, atılan ve yenen gol, kart ve penaltı cezalarını, ev sahibi ve konuk takımlar açısından değerlendirmiş ve Türkiye Futbol Süper Ligi’nde ev sahibi takımların, maçların %62’sinde galip geldiğini ortaya koymuştur. Seckin ve Pollard (2008) dünya ve İngiltere ortalamalarına benzer şekilde, Türkiye’de oynanan maçlarda toplanan bütün puanların %61,5’nin ev sahibi takımların kazandığını göstermiştir. Esenyel’in (2010: v), 1996-2009 yılları arasında 13 sezon boyunca Türkiye Süper Ligi’nde ev sahibi olma avantajını araştırdığı çalışmada; Türkiye Futbol Süper Ligi’nde ev sahibi takımların atılan gol, kart ve penaltı cezaları açısından anlamlı bir şekilde avantaja sahip olduğu, bunun yanında Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor’un diğer takımlara kıyasla bu avantajı daha fazla yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu takımların diğer takımlara kıyasla hem evde hem de deplasmanda oynanan maçlar açısından daha üstün olduklarını, diğer takımların ise dört takım üzerinde ev sahibi olma avantajına sahip olmadıklarını göstermiştir (Esenyel, 2010: 69).

Futbolda ev sahibi olma avantajının etkisinin araştırıldığı çalışmalar, (Brown, Raalte, Brewer ve Winter, 2002; Courneya ve Carron, 1992; Clarke 2005; Neave ve Wolfson, 2003; Nevill, Newell ve Gale, 1996; Pollard, 2006a; Pollard, 2006b; Pollard ve Pollard, 2005; Watson ve Krantz, 2003) ev sahibi olmanın çeşitli nedenlerden dolayı müsabakanın sonucunda etkilidir. Bu etkilerden seyirci faktörünü ele alan çalışmalar, seyircilerin çıkardıkları ses düzeyinin ya da kalabalık etkisinin –crowd effect- hakem kararları üzerindeki etkili olduğunu ve ev sahibi takıma avantaj sağladığını ortaya koymuştur (Boyko ve ark., 2007; Lucey ve Power, 2004; Nevill ve Holder, 1999; Nevill, Balmer ve Williams, 1999; Nevill ve ark., 2002; Picazo-Tadeo, González-Gómez ve Guardiola, 2011; Pohlkamp, 2014; Unkelbach ve Memmert, 2010). Araştırmalara göre hakemler, daha fazla serbest vuruş kararı verme, daha az sarı ve kırmızı kart gösterme, uzatma süresi gibi kararlarını ev sahibi takım lehine vermektedir (Boyko ve ark., 2007; Downward ve Jones, 2007; Nevill ve ark., 2002; Sutter ve Kocher, 2004). Ev sahibi takım dışında hakemler ekonomik, politik ve medya gücüne sahip büyük takımları (Juventus, Milan, Fiorentina, Lazio, Reggina) kayırmakla (favouritism) suçlanmaktadır (Scoppa, 2008). Sonuç olarak hakemler, ev sahibi avantajında ve müsabakanın sonucunda etkili olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Boyko ve ark., 2007; Courneya ve Carron, 1992). Nitekim Pollard ve Ruano’ya (2013) göre, ev sahibi olmanın tüm sporlarda avantajı vardır.

Tema 4: Futbolun Yönetim Organı (TFF-MHK) ve Kayırma Pratikleri

Futbolun yönetim uygulamalarında, ya da hakemlik kurumunda, hakem yöneticileri *hakemlere karşı hangi kararları ve davranışları ile kayırmacılığı eyley* sorusunun yanıtını aldığımız bu temadaki bulgular, katılımcıların hakemlik mesleklerinin devam ettiği süreçte, yöneticileri tarafından adil olmayan uygulamalarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, katılımcılar özellikle yönetsel boyutta, kayırmacılık temelli ilişkilerin yaşandığına inanmaktadır. Hakemlerden Faik, Cihan ve Onur; dışındaki tüm katılımcılar, futbolun yönetim organında kayırmacılık temelli ilişkilerin dolaşıma girdiğini düşünmektedirler:

“Türk futbolunda torpil olmaz olur mu ya (kahkahalar) dibine kadar var ya, herkes için söylemiyorum da çoğunlukla var tabii ki...Türk futbolunun içerisindeki adaletsizlikler yüzünden ben hakemliği bıraktım. Çünkü Türk futbol hakemlerinin o zamanlarda, benim bıraktığım dönemlerde başında bulunanların hakemlerin kategori atlamalarında ya da performans belirlemelerinde adil davranmadıklarını düşündüm. Klasman belirleme ile ilgili

kendilerine yakın olan insanlar noktasında tercih kullandıklarını gördüm ve onun üzerine tepki olarak bıraktım” (Hasan, Eski Fifa Hakemi).

“Aday hakemlik niçin yapılır, il hakemliği niçin yapılır. Oradan yetişecek, ama yok, il hakemliğinde bile torpiller var, ilde bile. Amatör maçlarda bile torpille hakem atanıyor, birine beş maç veriliyorsa bir haftada, diğerine bir maç veriliyor. Niye çünkü onun tanıdığı var öbürünün yok, öbürü gariban” (Fırat, Eski Bölge Hakemi).

Tam aksi yönde hakemlik kurumundaki yönetim uygulamalarının adaletli sürdürüldüğünü düşünen katılımcılar ise, TFF ve MHK'nin yönetim uygulamalarında kesinlikle kayırmacı tutum sergilemeyeceğini düşünmektedir. Bu hakemlere göre, hakem atamaları *son derece hassas bir terazi*dir:

“Biz şimdi o kadar hassas davranıyoruz ki sezon başında toplantı yapıyoruz, ilk seminerde diyoruz ki üniversite öğrencisi olabilirsiniz, İstanbul'da üniversite okumuş olabilirsiniz ama doğduğunuz yer Manisa'dır, size Manisa'da bir maç yazdığımızda etrafınızdaki insanlar Manisa lehine karar vermeniz beklentisine girerler, o yüzden bize herkes doğduğu, bulunduğu yerlerde görev almaması konusunda söylesinler. Eğer, bize bunu söylemeyip bir müsabakada görev verdiğimizde duyar isek, hakemliğiniz biter ...” (Faik, Eski Fifa Hakemi).

Yukarıdaki anlatımın aksi yönünde düşünen katılımcılar için ise, MHK'nin *atama ve yükselmelerdeki kayırmacı tutumu*, Hüseyin'in *Muhakkak tabii*, Yılmaz'ın *Kesinlikle yüzde bir milyon* Fırat'ın *Kesinlikle kesinlikle yüzde bin beş yüz kayırmacı tutumla yapar!*, Tekin'in *Yani mutlaka yapar, ülke gerçekleri var* ifadeleri ile dile getirilmiştir. Yanı sıra bu katılımcılar, futbolun yönetim organındaki kayırmacı pratiklerin varlığına dair görüş ve deneyimlerini bildirmişlerdir:

“Kesinlikle Türkiye'de hakem camiası ahbap çavuş ilişkisi ile yürüyen, onun adamı bunun adamı diye yürüyen bir camia haline geldi ... Yani hakem camiasında işte bu yöneticiler, Adil Gür'le birlikte camiayı ikiye bölmüştür ve onun adamı bunun adamı diye, ocu bucu şucu diye ikiye bölündü. Her gelen yönetim bir öncekileri diskalifiye etti, ondan sonra onlar geldi onları diskalifiye etti yani iğrenç bir döngü. Hakem camiası öyle bir hale geldi ki babadan oğula, akrabadan akrabaya geçen bir saltanat haline geldi. Yani öyle bir hale geldi ki ... siz hakemlikten anlamasınız dahi sizi hakem yapıyorlar. Ağzınızla da kuş tutsanız bir tanıdığınız yoksa veya bir akrabanız eski hakem değilse veya üst düzeyden bir torpiliniz yoksa siz hakem olamazsınız, o-la-maz-sı-nız (heceleyerek) ve Türkiye'deki hakem profilini görüyoruz maalesef” (Fırat, Eski Bölge Hakemi).

Kadir ise federasyon başkanının değişmesiyle birlikte hakemlik yaşantısının, *hiçbir gerekçe sunulmadan* sonlandığını aşağıdaki sözleri ile anlatmıştır:

“[...] Daha sonra federasyonun değişmesiyle birlikte, federasyon başkanının değişmesiyle birlikte... İnsanlara hiçbir gerekçe sunulmadan, ortada bizlere göre ve kamuoyuna göre hiçbir şey yokken, hatta beni tanımıyor ki, bir kararla bize ... yıl boyunca maç verilmedi. Daha sonra biz Merkez Hakem Kurulu'nun çıkarmış olduğu bir talimatla beraber FIFA hakemliğinden Süper Lig hakemliğine, Süper Lig hakemliğinden de biraz önce saymış olduğum, biliyorsunuz işte çok uzun yıllar C hakemliğine B hakemliğine ve A klasman hakemliğine, bunları kademe kademe çıkarırsınız ve her kademedede en az 2 yıl beklersiniz, 10 yılda ya da 15 yılda geldiğin bir yere ben sadece bir kararla, bir günde en alt klasmana düşürüldüm... Hakemler mutlaka haksızlığa uğramıştır ama bizim uğradığımız kadar hiçbir hakem haksızlığa uğramamıştır. Çünkü biz en tepeden aşağıya düştük ve hiçbir gerekçe sunulmadı. 16 yıl Türk hakemliğine hizmet vermişim ben, doğuda gitmediğim maç kalmamış benim, Şırnak, Silopi, Mardin. Sonra bir adam geliyor sizin FIFA kokartınızı söküyor hiçbir gerekçe sunmadan.” (Kadir, Eski Fifa Hakemi).

Hakemler, yöneticilerinin adillikten ve objektiflikten uzak uygulamalarının bulunabildiğine ve yöneticilerin statülerinden doğan yetkileri kullanırken, bazı hakemlerin lehine bazılarının ise aleyhine davranışlar sergilediğine dikkat çekmişlerdir. Bu durumun, hakemlik kariyerlerinin devam etmesinde ya da bitmesinde önemli bir belirleyen olduğuna vurgu yapmışlardır. Tüm bunların camiadaki ahbap çavuş ilişkilerini beslediğini ve yeniden ürettiğini; dolayısıyla hakemlik kurumunda bizden-sizden ayrımı gibi kutuplaşmalara yol açtığını düşünmektedirler. *Onun adamı bunun adamı* anlayışı nedeniyle, yönetime/yöneticiye yakın hakemlerin daha avantajlı konumda oldukları; yönetimle ya da yöneticilerle herhangi bir yakınlığı veya bağlantısı bulunmayan hakemler ile yönetimle sorun yaşamış hakemlerin ise maçlara atanma, klasman yükselme ve klasman düşürülme gibi boyutlarda haksızlıklar ve ayrımcılıklar yaşadığı dile getirilmiştir.

Futbolun yönetim organındaki kayırma pratikleri, kayırmacılığın boyutları ve türleri temalarında; hakem katılımcılardan Faik, Cihan ve Onur dışındaki tüm katılımcılar MHK'de kayırmacılık temelli ilişkilerin var olduğunu düşünmektedirler. Araştırmanın sonuçları futbolun yönetim organında siyasi kayırmacılık başta olmak üzere nepotizm, kronizm ve hemşehri kayırmacılığın var olduğuna işaret etmektedir. Nitekim alanyazında yapılan diğer araştırmalar, siyasi kayırmacılığın varlığına işaret etmekte ve bu kayırmacılık türünü ülkemizdeki önemli sorunlardan biri olarak nitelemektedir (Fındıkcı, 2013; Gökçe, Şahin ve Örselli, 2002; Memişoğlu ve Durgun, 2007; Özkanan, 2013: 95; Özsemerci, 2002; Yıldırım, 2013; Yılmaz ve Kılavuz, 2002). Bu çalışmada nepotizm, katılımcıların en sık vurguladığı kayırmacılık türlerinden biridir. Katılımcılara göre hakemliğin *babadan oğula ve akrabaya geçen saltanat* (Fırat) haline gelmesi, camiada akrabalık ilişkisi bulunmayan hakemlerin haksızlık ve ayrımcılık yaşamalarına sebep olmaktadır. Beşler'in (2016: 86) futbol kulübü yöneticilerinin antrenörlerinin ve futbolcuların futbol hakemlerinin saha içi yönetimine ilişkin görüşlerini incelediği araştırmasında katılımcıların büyük bir çoğunluğu, hakemlikte birçok hakemin çocuklarının da hakemlik yapmasını eleştirdikleri ve bu durumun gereğinden fazla görüldüğünü dile getirmişlerdir.

Alt Tema: Yönetim Organındaki Kayırmacılığın Boyutları

Futbolun yönetim organının, hakemliğe başlama, hakem atamaları, klasman yükselmeler, FIFA listesinin belirlenmesi, hakemlerin cezalandırılması (kötü performanslarının ardından bir süre maçlara atanmama) ve performans değerlendirmeleri (gözlemci notları) gibi boyutlarda kayırmacı tutum sergilediği anlaşılmaktadır.

“Türk futbolunun içerisindeki adaletsizlikler yüzünden ben hakemliği bıraktım çünkü Türk futbol hakemlerinin o zamanlarda, benim bıraktığım dönemlerde başında bulunanların hakemlerin kategori atlamalarında ya da performans belirlemelerinde adil davranmadıklarını düşündüm. Klasman belirleme ile ilgili kendilerine yakın olan insanlar noktasında tercih kullandıklarını gördüm ve onun üzerine tepki olarak bıraktım” (Hasan, Eski Fifa Hakemi).

Oğuz'un “UEFA'ya bildirimde kayırmacı olabilir, mesela sizin yerinize beni gönderebilir.” ve Kadir'in “Bak klasman çıkmalarda bunlar oluyor özellikle aşağıda çok oluyor” sözleri Eren'in ise “Özellikle FIFA hakemi belirlemesi aşamasında kayırmacılık olur yani geçmişte de olmuştur” şeklindeki sözlerinden, futbolun hakemlik kurumunda yaşanan kayırma pratiklerinin UEFA listesine isim yazılması ve klasmanların belirlenmesi –yani hakemlerin görevlerinde yükselmeleri- aşamasında karşılaşıldığını göstermektedir.

Hakemlerin, müsabakadaki olumsuz performanslarına bağlı olarak bir sonraki hafta görev alamaması sıklıkla karşılaşılan ceza yöntemidir. Bu ceza sistemini kayırma özelinde okumaya çalıştığımızda bazı hakemlerin uzun haftalarca dinlendirilmesi bazılarının ise hatalı yönetimlerinden hemen sonraki haftalarda dahi görev alması söz konusudur. Hakemler açısından adil olmayan bu uygulama hakkında Semih'in anlattığı şu şekildedir:

“Şimdi ben hatırlıyorum mesela Musa Okur'un –babası eski hakem olan bir hakemin ismini veriyor- Camlı'da bir maçında çok bariz bir şey oldu, ceza sahası içerisinde kalktı adam eliyle çat diye topa vurdu, buna rağmen adam penaltıyı mı çalması bir şey oldu, öyle bir olay oldu.

Şimdi öyle bir şeyi mesela biz yapsak hayatımız boyu bir daha maç alamayız. Biter, hakemliğimiz biter... Bunlar ne yapıyorlar, böyle bir şey olduğu zaman tuttukları bir adam olduğu zaman, 2-3 hafta basında unutuluncaya kadar dinlendiriyorlar, 3 hafta sonra, 4 hafta sonra gene sürüyorlar. Ben bunları çok bariz bir şekilde gördüm ve yaşadım” (Semih, Eski 2. Lig hakemi).

Hakemlerin cezalandırma sistemindeki adaletsizliklerin dışında bazı gözlemcilerin müsabaka yönetimindeki performans değerlendirme aşamasında kayırmacı tutuma sahip olduğu anlatılar arasındadır. Kadir kronizmin gözlemcilik boyutundaki işlevselliğini anlatmış ve bunun hem hakemin kararlarına yansımaları hem de oyuna etkisini ele almıştır:

“Tabi bununla (gözlemcilik) ilgili de oluyor aynı şey, adamcılık dediğimiz iş bununla da oluyor... Şöyle örnek vereyim mesela Toprak ilinden bir hakem maça gitti maçın gözlemcisi de Yeşilli'den birisi o Toprak il hakemi Toprak'da gözlemcilik yapan bir abisi ile arası çok iyiye, o gözlemci bu gözlemciyi arıyor, bizim çocuğumuz, bizden diyor. O da hoş görülemeyecek bir hataysa hoş görür ya da tam tersi oradaki gözlemci onu arıyor, bizim buraya böyle böyle bir tane çocuk geldi diyor, nasıl bir çocuk diyor, aman aman geçir gitsin ona diyor bizden değil o diyor ...” (Kadir, Eski Fifa Hakemi).

Futbolun yönetim organının, hakemliğe başlama, hakem atamaları, klasman yükselmeler, FIFA listesinin belirlenmesi, hakemlerin cezalandırılması (dinlendirilme) ve performans değerlendirmeleri (gözlemci notları) boyutlarda kayırmacı tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Farklı nedenlerle kayırılan hakemlerin, daha fazla (hafta içi ve haftasonu) ve daha düzenli (her hafta) görevlendirildikleri, FIFA listesinde yer alma ihtimallerinin arttığı, yüksek gözlemci notlarından dolayı müsabakaları yönetirken daha az stresli olduğu anlaşılmaktadır. Çakmak (2011:62,65), hakem atamalarının eşit yapılmaması, hakemlik kariyerinde yükselme çabası, müsabakalara görevlendirilmeme cezası alınması, federasyonun ve merkez hakem kurulunun desteğini yeterince hissedememek gibi örgütsel faktörler hakemler üzerinde oldukça yüksek bir stres faktörü olduğunu ortaya koymuştur.

Tema 5: Hakemlik Kurumunda Deneyimlenen Kayırmacılık Türleri

Hakemlik kurumundaki kayırmacılığın türlerine baktığımızda, ikili ilişkiler ve bağlantılar (kronizm), yönetime yakın olmak (siyasi kayırmacılık), babaların eski hakem olması ya da şu anki yönetim kademelerinde bulunması (nepotizm), İzmir, İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde hakemlik yapmanın avantajları (hemşehricilik) gibi uygulamaların katılımcılar tarafından vurgulandığı görülmektedir. Semih'in aşağıdaki uzun alıntısı aday hakemlikten itibaren başlayan kayırma sürecinin ve iç içe geçmiş kayırmacılık türlerinin nasıl işlediğini göstermektedir:

“Şimdi başlangıçta zaten şöyle başlıyor daha aday hakemken, yeni kurs bitirmişsiniz eğer sizi tanıyorsa birileri sizi biliyorsa, üst düzey hakemden veya İl Hakem Kurulu'ndan birileri seni tanıyorsa o zaman adayken, daha siz haftada bir tane iki tane maçı zor alırken, tanınan kişi en az beş-on tane alıp sizden daha hızlı pişiyor. Hem sizi demoralize ediyor, hem siz maç bekliyorsunuz mesela o hafta, size maç çıkmıyor. Ama öbür taraftan isimli şahsa bir bakıyorsunuz, haftada üç-beş tane maça çıkıyor. Şimdi maça çıkması şu, tabi hepimiz zaten yeniyiz, hepimiz yetişmek için sahaya çıkıyoruz hiç birimiz daha elimize düdük almamışız, bayrak tutmamışız, orası işte o kurstan sonra artık öğrendiklerini uygulayabilecek mi yeri. Şimdi o şans kişiye ne kadar çok tanınırsa, daha ufak maçlar olduğu için bunlar, dolayısıyla hata da yapsanız kimse şey yapmıyor, öyle göze batmıyor. Ama siz çıktıkça, mesela haftada bir kere maça çıkan biri çok az şey geliştirebiliyor ama haftada üç-beş maça çıkan biri çok daha hızlı geliştiriyor kendisini. Sizden hemen bir adım iki adım öne çıkıyor, daha ilk adayken bu iş başlıyor zaten, esas iş orada başlıyor. Adayken kimisinin babası eski hakem – nepotizm-, kimisi işte bulunduğu ilde tanınmış bir futbolcu veya birinin bir yakını var – kronizm- mesela daha çabuk, hızlı gidiyor hemen ona çok fazla maç veriliyor. Daha adayken

bakınız etken, daha üst klasmandan falan bahsetmiyorum, oradayken hemen başlıyor. E tabii bunun içinde ne kadar çok şans tanınsa da hiç yetenezsiz biri varsa, o zaten elenip gidiyor. Ama o çok şans tanınanlardan 10 kişiye şans tanınıyorsa bir kişi elendiye, sizden, şans tanınmayan bir adaydan hemen bir iki adım üç adım öne geçiyor, daha çabuk pişiyor daha çabuk gelişiyor ve siz daha adaylığa devam ederken o hemen bölge hakemi oluyor, il hakemi oluyor hemen kokartı takıyor, yani adaylık bitiyor” (Semih, Eski 2. Lig Hakemi).

Katılımcılar, Türkiye’de babası ya da bir akrabası hakemlik yapmış, çok fazla faal hakem olduğunu ve bunların kariyer basamaklarını, diğer hakemlerden çok daha hızlı bir şekilde ve daha kolay bir şekilde çıktığını, hakemlik kurumunda daha ayrıcalıklı konumda olduklarını dile getirmişlerdir. Hakemliğin *babadan oğula ve akrabaya geçen saltanat* –nepotizm- (Fırat) haline gelmesi nedeniyle, camiada akrabalık ilişkisi bulunmayan hakemlerin haksızlık ve ayrımcılık yaşamaları söz konusudur. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, hakem babaların camiadaki sosyal sermayesini, oğullarının hakemlik yaşantısında kullandığını göstermektedir:

“Diren Karanfil’i kutlarım tabii, dünya çapında maç yönetiyor adam ama babası Bulut Karanfil olmasaydı, babası Hakemler Derneği Genel Başkanı olmasaydı, Diren Karanfil’e bu kadar şans tanınır mıydı acaba? Baştan başını anlatıyorum, adaylıkta, il hakemliğinde, orada bu kadar şans tanınır mıydı acaba, bu kadar öne açılır mıydı acaba? Açıldı, o da iyi kullandı ... Şimdi belki eşit davranılsa, ona tanınan şans başka çocuklara tanınsa, bizim bir tane Diren Karanfil’imiz değil belki beş tane Diren Karanfil’imiz çıkacak. Yani öbür çocukların içinde de mutlaka belki Diren Karanfil’den daha yetenekli çocuklar vardır” (Semih, Eski 2. Lig Hakemi).

“[...] Örnek veriyorum, şimdi babadan oğula dediğiniz zaman Diren Karanfil, babası Bulut Karanfil. Bulut Karanfil Süper Lig hakemliği yapmış, dolayısıyla Süper Lig hakemliği yaparken birçok yollardan geçiyor değil mi, birçok arkadaş ediniyor birçok dost ediniyor. E şimdi sonra hakemliği bırakıyor, sonra aslında devam ediyor camianın içerisinde kalmaya, İl Hakem Kurulu üyesi veya Merkez Hakem Kurulu üyesi olarak. Dolayısıyla bir hakemin bu klasman yollarını belirleyen kuruluş kim, Merkez Hakem Kurulu, peki Merkez Hakem Kurulu’nda oluşan insanlar kimlerden oluşur, atıyorum x insanının babasından oluşuyor. Dolayısıyla x insanın şansı bu camiada hiç tanınmayan bir insanın şansından kesinlikle daha fazla, buna yok diyemeyiz” (Kadir, Eski Fıfa Hakemi).

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşıldığı gibi futboldaki kayırma pratikleri çok sayıda yetenekli hakemin yükselmesinde bir engel olabilmektedir. Futbolun yönetsel boyutundaki nepotizmin, babası eski bir hakem olan bir hakemin hakemliğe başladığı andan daha çok desteklemesi, bu hakemlerin daha fazla maç alması, hatalarının daha kolay tolere edilmesi anlamlarını taşıdığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların, futbolun yönetim organında en sıklıkla yaşandığını düşündükleri kayırmacılık türü nepotizmdir. Beşler’in (2016: 86) futbol kulübü yöneticilerinin antrenörlerinin ve futbolcuların futbol hakemlerinin saha içi yönetimine ilişkin görüşlerini incelediği araştırmasında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu, hakemlikte birçok hakemin çocuklarının da hakemlik yapmasını eleştirdikleri ve bu durumun gereğinden fazla görüldüğünü dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bulgularımızı destekleyen bu çalışma sonucunun da gösterdiği gibi, futbolda nepotizm yaygın görülen bir kayırmacılık türüdür.

Katılımcılara göre, Ankara, İzmir ve İstanbul hakemlerine daha fazla şans tanınması – hemşehricilik-, bu illerdeki hakemlerin ilerleyen yıllarda yönetici konumuna gelerek, sosyal sermayelerini kendi illerindeki hakemlere avantaj sağlamak için kullanmaları, hemşehri kayırmacılığının görünümünü ortaya koymaktadır. Hakemlerle yapılan görüşmelere göre, hakemliğin belirli illerin tekelinde olması Anadolu’da yetişen hakemlerin kariyerleri önünde ciddi bir engeldir:

“... Hakemlik ülkemizde belirli illerin tekelindedir. Ankara İzmir İstanbul ...Hâlâ İstanbul, Ankara, İzmir, FIFA hakemleri dediğimiz hakemliğin top, en üst hakemleri, on FIFA hakemi mesela İstanbul, Ankara, İzmir. Şimdi burada öyle bir şey var suyun gözünde olan suyu berrak içer, yöneticinin karşısında duran (gülüşmeler), sobanın karşısında durursan ısınırsın yani yöneticinin yanındakiler, yani bir dönem öyle şeyler yaşandığı için, hep yöneticinin yanında duranların ön planda tutulduğu, hakemlik camiası bunun sıkıntısını hep yaşıyor. Yani hakem arkadaşlarımız bilse ki Anadolu'dan ben de FIFA hakemi olurum, ben de üst düzey maçlar alırım düşüncesiyle hazırlansa daha başarılı olur” (Faik, Eski Fıfa Hakemi).

Futbolun yönetim organında, katılımcıların deneyimlediği kayırmacılık türlerinin, nepotizm, kronizm, hemşehri kayırmacılığı ve siyasi kayırmacılık olduğu anlaşılmaktadır. Özkanan'ın (2013: 92) yönetimde kayırmacı uygulamaları analiz ettiği araştırmasında, siyasi kayırmacılık, nepotizm, kronizm ve hemeşehricilik katılımcıların en fazla gözlemlediği kayırmacı uygulamalar olarak belirlenmiştir. Kavasoglu, Özer ve Yenel (2016), bazı mücadele sporlarındaki kayırmacılığın incelemiş ve çalışmanın bulguları, federasyonda tanıdık ya da akrabalık ilişkileri olan sporculara ve hakemlerin eşi, dostu yahut akrabası olan sporculara ayrıcalıklı davranıldığını belirtmişlerdir Dolayısıyla, araştırma bulgularımıza benzer ekilde, yönetim alanında ve spor bağlamında kayırmacılığı ele alan bu araştırmalarda da farklı kayırmacılık türlerinin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, kayırmacı uygulamalar nedeniyle camiadaki bazı hakemlerin tükenmişlik yaşadığını, demoralize olduğunu ve bu durumun sahadaki performanslarına yansıdığını düşünebiliriz. Dolayısıyla hakem yöneticilerinin adaletsiz tutum ve davranışlarının, hakemlerin stres ve kaygı düzeyini artırdığını ve hakemlik yaşantısını olumsuz etkilediği söylenebilir. Bu durum ise, hakemlerin yönetsel boyutta yaşadığı problemlerin, kurumlarına ve yöneticilerine olan adalet ve güven duygularını azaltma ve hakemlik mesleğini bırakma niyetlerini artırma sonucunu doğurabilmektedir. Kayırmacılığın çalışanlar üzerindeki etkisini ele alan araştırmalar, kayırmacılığın çalışanlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve çalışanların işten ayrılma eğilimini artırdığını, örgütsel adalet ve güven duygularını olumsuz etkilediğini göstermektedir (Asunakutlu ve Avcı, 2010; Büte, 2011a, Büte, 2011e; Fu, 2015; Polat ve Celep, 2008).

Katılımcılara göre, toplumsallaşma sürecinde özendirilen ve kabul gören/olumlanan bu davranışın çözümü için, “Doğru insanları, hiçbir kaygımız olmadan, siyasi kaygımız olmadan, arkadaşlık ilişkimiz olmadan gerçekten hak eden adamı, senden ya da benden olmasının bir önemi yok önemli olan doğru insanı doğru yere koymak” (Eren, Fıfa hakemi), ifadesini özetleyen liyakat ilkesinin temel alınması son derece önemlidir. Bunun hemen ardından tüm katılımcıların ortak vurgusu, MHK'nin atama ile değil seçimle gelmesi ve tam bağımsız (özerk) bir yapıya kavuşması, kurumun dışarıdan (TFF ya da kulüpler tarafından) etkilenmelere ve müdahalelere kapanması bakımından oldukça mühimdir. Ayrıca kayırmacı eylemlerin ortadan kaldırılması için adalet, eşitlik, dürüstlük, hakkaniyet, etik ve ahlâk gibi temel değerlerin ön planda olduğu bir spor kültürünün oluşturulması elzemdir.

4. Sonuç

Hakemlerin kayırmacılık fenomenine ilişkin görüş ve deneyimlerini inceleyen bu araştırmanın sonuçları, futbolda kayırmacılığın, yaygın ve köklü bir kültür olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, oyunun yönetici konumunda olan hakemlerin ve hakemlerin yöneticisi konumunda olan TFF ve MHK'nin bilinçli ya da bilinçsiz olarak ve zaman zaman kayırmacılığın eyleyicisi konumunda olduklarına işaret etmektedir.

Ülkemizdeki kültürel iklimden azade olmayan futboldaki kayırmacı uygulamaları azaltabilmek için öncelikle bu sorunlu davranış kodlarının görünür kılınması ve varlığının kabul edilmesi gerekmektedir. Zira futboldaki kayırmacı kültür kalıplarının oluşmasında ve sürdürülmesinde yerleşik kültürün, büyük payı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle hakemlerin adil olarak, korkmadan, baskı altında kalmadan müsabaka yöneteceği kültürel iklim yaratılmadan,

hakemlerin tamamen yansız olmasını beklemek beyhude bir çaba olacaktır. Dolayısıyla öncelikle ülkemizdeki futbol kültürünün kavga, çatışma, şiddet ve kayırmacı değerlerden arınması gerekmektedir. Kayırmacılığın azaltılmasında, farklı paradigmalara yürütülen, spor/futbol alanlarında kayırmacılık (favoritizm) konulu araştırmaların itici bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2001). Siyasal ahlâk ve siyasal yozlaşma. C. C. Aktan (Editör). *Yolsuzlukla mücadele stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları, 51 - 69.
- Arslaner, E., Erol, G. ve Boylu, Y. (2014). Konaklama işletmelerinde nepotizm ve örgütsel adalet algısı üzerine bir araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 32, 62-77.
- Asunakutlu, T. (2010). Kayırmacılığın temelleri: Benzerlik ve benzemezlik. R Erdem. (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 41-60.
- Asunakutlu, T. ve Avcı, U. (2009). Nepotizm - İş tatmini ilişkisi: Aile işletmelerinde bir inceleme. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayını, s. 730 - 736.
- Aydın, S. ve Yilmazer, Y. (2010). *Yolsuzluk ve mali suçlar*. (3. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi, 42-43, 71.
- Aydoğan, I. (2009). Favoritizm in the Turkish educational system: Nepotism, cronyism and patronage. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 4(1), 19-35.
- Aydoğan, I. (2012). The existence of favoritism in organizations. *African Journal of Business Management*, 6(12), 4577- 4586.
- Aytaç, Ö. (2010a). Kayırmacı ilişkilerin sosyolojik temeli. R. Erdem. (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 3-26.
- Aytaç, Ö. (2010b). Bürokratik kayırmacılık: Enformel bağlayıcılıkların yönetim ilişkilerine etkisi. R Erdem. (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 86-109.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin engelleri: Patronaj ve nepotizm. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1 - 13.
- Berkman, A. Ü. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvet* (2. Baskı). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, 32, 34, 88.
- Beşler, H.K. (2016). *Futbol kulübü yöneticilerinin antrenörlerinin ve futbolcuların futbol hakemlerinin saba içi yönetimine ilişkin görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Boyko, R. H., Boyko, A. R. and Boyko, M. G. (2007). Referee bias contributes to home advantage in English Premiership football. *Journal of Sports Sciences*, 25(11), 1185-1194.
- Brown Jr, T. D., Van Raalte, J. L., Brewer, B. W. and Winter, C. R. (2002). World Cup soccer home advantage. *Journal of Sport Behavior*, 25(2), 134-143.
- Buraimo, B., Forrest, D. and Simmons, R. (2010). The 12th man?: Refereeing bias in English and German soccer. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 173(2), 431-449.
- Büte, M. (2011a). Kayırmacılığın çalışanlar üzerine etkileri ile insan kaynakları uygulamaları ilişkisi: Türk kamu bankalarına yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 384 - 404.
- Büte, M. (2011b). Kayırmacılık ile iş tatmini, olumsuz söz söyleme ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(36), 187-203.
- Büte, M. (2011c). The Effects of nepotism and favoritism on employee behaviors and human resources practices: A research on Turkish public banks. *TODAIE's Review of Public Administration*, 5(2), 158-208.
- Çağlar, İ. (2001). Yönetim-kültür bağlamında Türk yönetim modelinin saptanmasına yönelik kavramsal bir çalışma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 1-23.

- Çakmak, M.T. (2011). *Faal futbol hakemlerinin stres kaynaklarının tespiti (Ankara ili örneği)*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Clarke, S. R. (2005). Home advantage in the Australian football league. *Journal of Sports Sciences*, 23(4), 375-385.
- Courneya, K., S. and Carron, A. V. (1992). The home advantage in sport competitions: A literature review. *Journal of Sports and Exercise Psychology*, 14, 28-39.
- Çulpan, R. (1980). Bürokratik sistemin yozlaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 13(2), 31 – 45
- Dağlı, T. ve Aycan, Z. (2010). Kurumlarda kayırmacılık ve insan kaynakları uygulamaları. R Erdem. (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 169-178.
- Downard, P. and Jones, M. (2007). Effects of crowd size on referee decisions: Analysis of the FA Cup. *Journal of Sports Sciences*, 25(14), 1541-1545.
- Duran, M. A. and Morales, A. J. (2014). The rise and spread of favoritism practices. *The BE Journal of Theoretical Economics*, 14(1), 397-414.
- Erdem, B., Çeribaş, S. ve Karataş, A. (2013b). Otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin kronizm (eş dost kayırmacılığı) algıları: İstanbul'da faaliyet gösteren bir, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 51-69.
- Erdem, R. (2010). Kayırmacılık/Ayrımcılık. R. Erdem. (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 1-2.
- Erdemli, A. (2008). *Spor yapan insan*. İstanbul: E Yayınları, 125.
- Erickson, F. (1986) Qualitative methods in research on teaching. (3rd Ed). In M. C. Wittrock (Ed.). *Handbook of research on Teaching: A project of the American educational research association*. New York: MacMillan.
- Esenyel, C. (2010). Türkiye profesyonel futbol süper liginde ev sahibi olma avantajı. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fındıkcı, L. (2013). Yerel yönetimler etik ve patronaj. *Uluslar arası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2(4), 62-87.
- Fu, I. (2015). Favoritizm: Ethical dilemmas viewed through multiple paradigms. *The Journal of Values-Based Leadership*, 8(1), 6-13.
- Gökçe, G., Şahin, A. ve Örselli, E. (2002). Türkiye'de siyasetin bürokrasi üzerindeki etkisi: Siyasallaşma. *S. Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (4), 45 - 58.
- Hofstede, G. 2001. Culture's consequences. (2nd edition). Newbury Park, CA: Sage, 152, 217.
- İlhan, S. ve Aytaç, Ö. (2010). Türkiye'de Kayırmacı eğilimlerin oluşmasında toplumsal ve kültürel yapının rolü. R. Erdem (Editör). *Yönetim ve örgüt açısından kayırmacılık*. İstanbul. Beta Basım, s. 61- 83.
- Karacağoğlu, K. ve Yörük, D. (2012). Çalışanların nepotizm ve örgütsel adalet algılamaları: Orta Anadolu bölgesinde bir aile işletmesi uygulaması. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(3), 43–64.
- Karakose, T. (2014). The effects of nepotism, cronyism and political favoritism on the doctors working in public hospitals. *Studies on Ethno-Medicine*, 8(3), 245-250.
- Kavasoglu, İ., Özer, U. ve Yenel, İ.F. (2016). Sporda favoritizm: mücadele sporları üzerine bir inceleme. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 199-211.
- Keleş, H. N., Özkan, T. K. and Bezirci, M. (2011). A study on the effects of nepotism, favoritism and cronyism on organizational trust in the auditing process in family businesses in Turkey. *International Business and Economics Research Journal*, 10 (9), 9 - 16.
- Khatri, N. ve Tsang, E.W.K. (2003). Antecedents and consequences of cronyism in organizations. *Journal of Business Ethics*, (43), 289 - 303.
- Köprü, B. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Etik Değerlerden Sapma Ve Yönetimsel Yozlaşma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 54, 69-70, 86.
- Koruç, Z., Kocaekşi, S. ve Esenyel, C. (2007). Futbol seyircisinin futbolcu üzerine etkileri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 11-24.

- Kurtoğlu, A. (2012). Siyasal örgütler ve sivil toplum örgütleri bağlamında hemşehrilik ve kollamacılık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 141-169.
- Loewe, M., Blume, J., and Speer, J. (2008). How favoritism affects the business climate: Empirical evidence from Jordan. *The Middle East Journal*, 62(2), 259-276.
- Lucey, B. M. ve Power, D. (2009). Do Soccer Referees Display Home Bias? https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=552223 Son Erişim Tarihi 11.01.2016
- Memişoğlu, D. ve Durgun, A. (2007). Devlet başarısızlığına yol açan etkenlerden biri olarak patronaj ilişkileri. *Yerel Siyaset Dergisi*, 24, 9-13.
- Mutlu, K. (2000). Problems of nepotism and favouritism in the police organization in Turkey. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 23 (3), 381-389.
- Neave, N. ve Wolfson, S. (2003). Testosterone, territoriality, and the 'home advantage'. *Physiology and Behavior*, 78, 269-275.
- Nevill, A. M. ve Holder, R. L. (1999). Home advantage in sport: An overview of studies on the advantage of playing at home. *Sports Medicine*, 28(4), 221-236.
- Nevill, A. M., Balmer, N. J. ve Williams, A. M. (2002). The influence of crowd noise and experience upon refereeing decisions in football. *Psychology of Sport and Exercise*, 3(4), 261-272.
- Nevill, A. M., Newell, S. M. ve Gale, S. (1996). Factors associated with home advantage in English and Scottish soccer matches. *Journal of Sports Sciences*, 14(2), 181-186.
- Nevill, A., Balmer, N. ve Williams, M. (1999). Crowd influence on decisions in association football. *The Lancet*, 353, 1416.
- Özkanan, A. (2013). *Yönetimde kayırmacı uygulamalar üzerine nitel bir çalışma*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde kayırmacı uygulamalar: Kavramsal bir çerçeve. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*. 2(20), 179-206.
- Özmaden, M. (2004). *Seyircilere göre futbolda saldırganlığı teşvik eden faktörler üzerine bir araştırma*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özsemerci, K. (2002). *Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri*. Ankara: Sayıştay Yayınları, 28.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M.Bütün ve S.B. Demir (Editörler). Ankara: Pegem Yayınları.
- Pettersson-Lidbom, P. ve Priks, M. (2010). Behavior under social pressure: Empty Italian stadiums and referee bias. *Economics Letters*, 108(2), 212-214.
- Picazo-Tadeo, A. J., González-Gómez, F. ve Guardiola, J. (2011). The importance of time in referee home bias due to social pressure: Evidence from Spanish football. <http://www.ugr.es/~teoriahe/RePEc/gra/fegper/FEGWP311.pdf> Son Erişim Tarihi 11.01.2016
- Pohlkamp, S. (2014). Are football referees really neutral (or do they have prejudices)? <https://www.wiso.unihamburg.de/fileadmin/vwl/industrieoekonomik/Team/Steffi/prejudice.pdf> Son Erişim Tarihi 11.01.2016
- Polat, G. (2012). *Örgütlerde nepotizmin örgütsel adalet algısı ile ilişkisinin tespitine yönelik bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Polat, S. ve Celep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 14(2), 307-331.
- Polat, S. ve Kazak, E. (2014). Okul yöneticilerinin kayırmacı tutum ve davranışları ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(1), 71-92.
- Pollard, R. (2006a). Home advantage in soccer: Variations in its magnitude and a literature review of the inter-related factors associated with its existence. *Journal of Sport Behavior*, 29(2), 169-189.

- Pollard, R. (2006b). Worldwide regional variations in home advantage in association football. *Journal of Sports Sciences*, 24(3), 231-240.
- Pollard, R. ve Gomez Ruano, M. A. (2013). Variations in home advantage in the national basketball leagues of Europe. *Revista de Psicología del Deporte*, 22(1), 263-266.
- Sargut, A. S. (2001). *Kültürlerarası farklılaşma ve yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 147, 182, 195.
- Satman, C. (2005). *Futbol hakemlerinin kararları üzerinde seyirci sesinin etkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Saylı, H., ve Kızıldağ, D. (2007). Yönetimsel etik ve yönetimsel etiğin oluşmasında insan kaynakları yönetiminin rolünü belirlemeye yönelik bir analiz, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 231 - 251.
- Scoppa, V. (2008). Are subjective evaluations biased by social factors or connections? An econometric analysis of soccer referee decisions. *Empirical Economics*, 35(1), 123-140.
- Seckin, A. ve Pollard, R. (2008). Home advantage in Turkish professional soccer. *Perceptual and Motor Skills*, 107, 51-54.
- Sutter, M. ve Kocher, M. G. (2004). Favoritism of agents - the case of referees' home bias. *Journal of Economic Psychology*, 25(4), 461-469.
- Talimciler, A. (2005). *Türkiye'de futbol ve ideoloji ilişkisi: Medya'daki futbol söylemi üzerine bir inceleme*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Talimciler, A. (2014). *Türkiye'de futbol fanatizmi ve medya ilişkisi* (2. Basım). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Talimciler, A. (2015). *Sporun sosyolojisi sosyolojinin sporu* (2. Basım). İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 16, 42, 56, 63, 103, 161.
- Unkelbach, C. ve Memmert, D. (2010). Crowd noise as a cue in referee decisions contributes to the home advantage. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 32(4), 483-498.
- Vveinhardt, J. ve Petrauskaitė, L. (2013). Intensity of nepotism expression in organizations of Lithuania. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 66, 129-144.
- Watson, J. C. ve Krantz, A. J. (2003). Home field advantage: New stadium construction and team performance in professional sports. *Perceptual and motor skills*, 97(3), 794-796.
- Yıldırım, M. (2013). Kamu yönetiminin kadim paradoksu: Nepotizm ve meritokrasi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 353-380.
- Yılmaz, A. ve Kılavuz, R. (2002). Türk kamu bürokrasisinin işlemsel sorunları üzerine notlar. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2), 17 - 31.

Extended English Summary

Erdemli (2008: 125) points out that the sportive action terminates when equality is destroyed, failed or not found. The termination of sportive action is a problematized research subject since it examines the cohesive, liberating and transforming power of sports.

This study is searching for answers to two questions. The first of these is: do the referees act based on favoritism, if so, for what reasons, in what form and in what dimensions they do so? The other is: do the managing body of football; Turkish Football Federation (TFF) and Central Board of Referees (MHK) adopt a manner based on favoritism in referee appointments and their promotions, if so, for what reasons, in what form and in what dimensions they do so? Searching for answers to these two basic questions directs us to a number of research questions: How football culture in our country puts pressure on the referees, how these press elements shape the acts of favoring the referees, how is the link between cultural production and futbol fondness, what are the results of favoritism and finally how to reduce practises of favoritism in football? In order to be able to answer these questions, this study aims to examine the reflections of favorable practices frequently observed in social life on football fields, the reasons of favoritism, its dimensions and its

types. We think that the study will contribute to the literature because it is the first research on football and favoritism in our country.

Favoritism is acting with regard to the mutual relationship, which develops right after establishing “a fellowship” bond (Kurtoğlu, 2012). Favoritism is against a group of people by its nature; in fact some people are excluded while others become privileged in favorable practice (Erdem, 2010: 1).

Method

Research Approach: In this research, phenomenology has been preferred among qualitative research approaches because it allows describing, examining and understanding how participants perceive the practice of favoritism and what they experience related to favoritism in football. While qualitative research allows researchers to reveal profound meanings and patterns under the reality of everyday life by questioning the known and familiar (Erickson, 1986), the phenomenological approach allows an in-depth understanding of the meaning and nature of our everyday experiences (Patton, 2014).

Study Group/Participants: The maximum diversity among the sampling methods of the study group was determined according to snowball and criterion sampling methods (Patton, 2014). While addressing common patterns and insights about this phenomenon, it is important to address as widely as possible the experiences of all actors that enable football to exist as a whole.

Data Collection: In order to clarify the phenomenon of favoritism, in-depth interviews with individuals who experienced the phenomenon directly, were conducted in the research (Patton, 2014). The data of the research were collected by semi-structured individual interview method. The questions asked in the interviews has been classified as such football experience, favoritism practices of the referees, favoritism practices in the management body of football, the bond between our culture and favoritism, the influence of favoritism in football and solution offers. Prior to the preparation of these interview questions, two former FIFA referees, an academician with a sports sciences focus, an expert on qualitative research and academician who has researches, books and articles on favoritism were asked for their expert opinion; and the questions were prepared considering the conceptual framework as well as their recommendations.

Data Analysis: In the analysis of the data, content analysis method was used. Content analysis refers to efforts to reduce and interpret any qualitative data to determine basic consistency and meanings by taking up the voluminous qualitative material (Patton, 2014).

Results

Demographic Information of Participants

As can be seen in the table above, the interviews have been conducted with individuals who maintain (active) and do not maintain (passive) their football life. The study group of the research consisted of 12 referees.

Theme 1: Managerial, Social and Cultural Triggers of Favoritism

Findings in this theme were analyzed by taking into consideration the relationship between the pressure elements on the referees and the favoritism practices of the referees. Discussing the findings revealed by the theme, the argument that favoritism is influenced by social culture has been acted upon. According to the common emphasis of the participants; the negative attitudes and discourses of the MHK and the 4 big club presidents appears to be the most basic pressure element on the referees. Apart from this, football players, technical directors, coaches and fans in the field, and media and dominant cultural values in favor of favoritism outside the field are the pressure tools on the referees. And according to the participants, these pressures increase the likelihood of the referees to decide in a wrong or favorable way. In other words, as pressure increases, the referees have to move away from making a fair decision.

For example the referees have listed managerial pressure elements, such as *anxiety to be based on referee managers or the presidents of 4 big clubs, the fact that MHK cannot protect referees against clubs and managers, the fear of not being able to be assigned again in other games due to the mistakes made by referees against 4 big⁶ or the problems with the managers of the big clubs, unfair manager behaviors, the tradition of quitting job unwillingly perforce by the dominating clubs (4 bigs)* (Yılmaz, Hasan, Eren, Faik, Kadir, Tekin, Hüseyin, Fırat). In addition to these, the explanations such as the broad universe of favoritism in social life, making the referees the scapegoat – being blamed of the loss, the common cultural expectations related to favoritism by referees, (not) looking in the mirror – not mentioning the favorable relationship with the approach of “do not let it out of this room”, the politics of media in favor of 3 bigs, maintaining the pressure on the clubs through media (Eren, Cihan, Hasan, Hüseyin, Yılmaz, Kadir, Fırat, Semih) has emerged as the social and cultural triggers of favoritism.

One of the critical findings of the study is that the participants who are disturbed by the favorable relations in football expect the referees to favor their own team, regardless of whether they are important or trivial matches in some cases. This is a dangerous and contradictory situation because it leads to the constant rebuilding of favoritism in football. Favorable cultural patterns introduced into football fields are not free from favorable relationships in the social structure. On the contrary, they are equivalent of the values of favoritism that is experienced in the society almost every day in football management.

Theme 2: The Reasons of Favoritism In Football: Being A Party to The Power

Being a party to the abler or taking the side of power is an important reason of favoritism in football. Within this study, power is considered in two ways. First of which is MHK composing managerial and organizational dimension. MHK is an important source of power for the referees because of having management functions and holding organizational resources. As the second center of the power, the big clubs come out. The effective role of the 4 bigs in the elections of the TFF, the federation president⁷, and thus their function of determining the managers in the MHK is the basic element that increases the strength of the big clubs. As seen in the previous theme, the presidents of MHK and big clubs put serious pressure on the referees. This pressure prevents the referees from making a fair decision. For this reason, it is useful to examine these two pressure elements more closely. The following quotations make it easier to understand how referee managers play a role in making free and fair judgments of referees:

“One single thing that affects the referee is that the managers who manage me protect the whistle my friends like me blow (in the competitions) I conducted or will conduct. Nothing except that can affect the referee. The institution that can affect the referee is the Board of Central Referee.” (Hüseyin, FIFA Referee).

“Someone comes and says he would finish Tekin Elem’s refereeing and does what he says. Then next week İrem goes to the match [hosted by] that club president. İrem must be something like a robot. He finished Tekin Elem’s refereeing last week, how should I make a decision...” (Tekin, Fija Referee).

The feelings of referees as a result of these practices which cast a shadow upon the institutionalism in the management organization of football and football refereeing become clear in the words of Yılmaz: referee is the lonely hero in the field...

⁶Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor.

⁷Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, and Trabzonspor have more effective vote proportions in the elections of the president of TFF. Therefore, these clubs are quite influential in the elections of the president of the federation. The president of the federation forms MHK and selects its members. On the other hand, MHK is the most authorized decision-making body of the institution of refereeing in our country and is responsible for all procedures such as the referees’ assignments to the matches, their promotions, and punishments. As such, it is important for MHK to be autonomous in weakening the culture of favoritism.

Theme 3: Referees and Their Favoritism Practices

The findings show that the participants have different opinions of in favor of the favoritism attitude of referees in the football. But the common emphasis of the participants is that the referees act on favoritism. All the participants except for Faik, Cihan and Onur among referees think that there are practices that break the tie within competition and accordingly result in favoritism in football. It is a striking finding that participants who deny the presence of favoritism are still active in football.⁸

Sub Theme: The Dimensions of Referee's Favoritism

The results of the research shows that referees can practice favoritism as decisions on foul play, throw-in, offside, corner, yellow and red card, penalty, extra time during a football competition. Findings reveal that referees can act in a favorable manner while deciding on foul play even considering the difference of the area.

Theme 4: Managing Body of Football (TFF-MHK) and The Favoritism Practices“*Turkish football definitely has favor (laughters) to the end, I mean, I don't say it for everybody, but there is mostly for sure*”(Hasan, FIFA Referee)

This theme answers the problem of *whether the managing body of football adopts a manner based on favoritism, if so, for what reasons and in what dimensions they do so*. In this theme trying to find out if Central Board of Referees (MHK) adopt a manner based on favoritism in referee appointments and their promotions, the findings points out to the existence of cultural patterns of favoritism in the managing body of football. All of the participants except for Faik, Cihan and Onur among referees think that there are relationships in the managing body of football based on favoritism.

Sub Theme: The Dimensions of Favoritism in Managing Body (TFF-MHK)

It is understood that managing body of football act in a favorable manner in the dimensions such as starting refereeing, referee assignments, promotion in classman, determination of FIFA list, penalty for referees (not being assigned to matches for a while after bad performances) and performance evaluations (supervisor notes). It is said that referees who are favored for different reasons are assigned more (on weekdays and weekends) and more regularly (every week), more likely to be on the FIFA list, less stressed when conducting a match due to higher observer notes, and that this reflect positively on their performances. “*Because of the injustices in the Turkish football, I quit refereeing because at the time I quit I thought that the people who administrate Turkish football referees weren't fair on performance analysis and rankings. I observed how they treated the people close to them differently in terms of rankings, so I quit as a reaction.*” (Hasan, FIFA Referee).

Theme 5: The Types of Favoritism Experienced in Football

In this theme, types of referee favoritism and types of favoritism that have taken place in the governing body of football have been handled separately. When we look at the types of refereeing, we see that partisanship, cronyism, and citizenship favoritism are the dominant forms of favoritism. Participants state that the referees may favor a team because of their personal affiliation with a club president or coach (cronyism); it has come to light that in leagues except Super League and PTT 1. League, they can look out for the team of their regions or cities (citizenship) or strong / big teams.

⁸Despite the fact that active refereeing experience of these three referees who deny favoritism has ended, their duties in different managerial levels of football are still continuing. However, the experience of two players and one club manager stating that there is no favoritism in football maintains. The fact that only these participants have stated that there is no favoritism in football makes this finding much more meaningful in terms of the research.

Discussion

As a result, all of the participants except of 3 interviewers (Faik, Cihan, Onur) think that referees may act on a favoritism basis. There are many researches about referee bias and favoritism in foreign literature (Boyko et al., 2007; Petterson-Lidbom and Priks, 2010; Sutter and Kocher, 2004; Scoppa, 2008). These studies in domestic and foreign literature support the research findings. Our findings are supported by many researches in literature that put forward “referee bias” and “favoritism” (Boyko et al., 2007; Petterson-Lidbom and Priks, 2010; Sutter and Kocher, 2004; Scoppa, 2008). It is noteworthy that studies investigating the influence of the advantage of being a host in football when we look at the literature in abroad (Brown et al., 2002; Courneya and Carron, 1992; Clarke 2005; Neave and Wolfson, 2003; Nevill et al., 1996; Pollard, 2006a; Pollard, 2006b; Pollard and Pollard, 2005; Watson and Krantz, 2003). Studies dealing with the audience factor among these influences have shown that audiences' volume level or crowd effect is effective on referee decisions and that it provides home team with advantage (Boyko et al., 2007; Lucey and Power, 2004; Nevill and Holder, 1999; Nevill et al., 1999; Nevill et al., 2002; Picazo-Tadeo et al., 2011 Pohlkamp, 2014; Unkelbach and Memmert, 2010). According to the research, the referees are making decisions such as giving more free kicks, showing fewer yellow and red cards, and deciding on extra time in favor of the home team (Boyko et al., 2007; Downward and Jones, 2007; Nevill et al., 2002; Sutter and Kocher, 2004). Apart from the home team, the referees are blamed for favoritism for big teams with economic, political and mediatic power (Juventus, Milan, Fiorentina, Lazio, Reggina) (Scoppa, 2008). As a result, the referees appear as an effective factor in the advantage of home team and the result of the game (Boyko et al., 2007; Courneya and Carron, 1992). As a matter of fact, according to Pollard and Ruano (2013), being a host is advantageous in all sports.

Conclusion

The results of this research, which examines favoritistic relationships from a football-related perspective, reveals that favoritism in football is a widespread and established culture.